

การใช้ประโยชน์พรรณพืชในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย ตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

กวินธร เสถียร, ศักดิ์ดา หอมหวล และเสวียน เปรมประสิทธิ์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์พรรณพืชในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย เก็บข้อมูลด้วยการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน 5 เส้นทาง สัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือน 121 คน และสัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ชาวบ้าน 5 ราย ดำเนินการวิจัยระหว่างเดือนธันวาคม 2559 ถึงกรกฎาคม 2560 ผลการศึกษาพบว่า พรรณพืชที่ชุมชนนำมาใช้ประโยชน์มี 128 ชนิด ใน 5 กลุ่มการใช้ประโยชน์คือ พืชสมุนไพร 58 ชนิด เช่น ฝาง (*Caesalpinia sappan* L.) พืชอาหาร 37 ชนิด เช่น ผักกาดหญ้า (*Caesalpinia mimosoides* Lam.) พืชให้เนื้อไม้ 17 ชนิด เช่น รัง (*Shorea siamensis* Miq.) พืชไม้ประดับ 12 ชนิด เช่น เอื้องเขาแกะ (*Rhynchosstylis coelestis* (Rchb. f.) A.H. Kent และ พืชอาหารสัตว์ 4 ชนิด เช่น หญ้าขน (*Brachiaria mutica* (Forssk.) Stapf.) เป็นที่น่าสังเกตว่า พืชสมุนไพรบางชนิดพบได้น้อยลง เช่น สามสิบ (*Asparagus racemosus* Willd.) หญ้าริแพร่ (*Centotheca lappacea* (L.) Desv.) เพราะเป็นที่ต้องการของตลาด เช่นเดียวกับไม้ดอกโดยเฉพาะเพชรหึง (*Grammatophyllum speciosum* Blume) ซึ่งไม่พบในเส้นทางสำรวจ แต่พบทั่วไปในชุมชน ทั้งยังพบไม่ขรุขระชัดเจน แสดงถึงปัญหาการลักลอบตัดไม้ ดังนั้น ผู้นำชุมชนจะต้องเผยแพร่ความรู้และสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของพรรณพืช เฝ้าระวังการลักลอบตัดไม้ และรณรงค์ให้ชุมชนปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัดผ่านการประชุมหมู่บ้านประจำเดือน เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์พรรณพืช, โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช, ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย

กวินธร เสถียร เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร อีเมลสำหรับการติดต่อผู้เขียนบทความ คือ E-mail: <gwyntorn@gmail.com>

ศักดิ์ดา หอมหวล เป็นอาจารย์ประจำคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

เสวียน เปรมประสิทธิ์ เป็นรองศาสตราจารย์ประจำคณะเกษตรศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยนเรศวร

Plant Utilization from Thungluilai Community Forest in Thungluilai Sub-District, Kornsarn District, Chaiyaphum Province

Gwyntorn Satean, Sakda Homhuan, and Sawean Premprasit

ABSTRACT

The objective of this study was to explore plant utilization in Thungluilai community forest. Data were collected by surveying five community forest routes, and include interviews with 121 household representatives, as well as in-depth interviews with five local experts. The study ran from December 2016 to July 2017. The results found a total of 128 plant species being used including the following: 1) 58 species of medicinal plants, such as *Caesalpinia sappan* L., 2) 37 species of food plants, such as *Caesalpinia mimosoides* Lam., 3) 17 species of timber plants, such as *Shorea siamensis* Miq., 4) 12 species of ornamental plants, such as *Rhynchosyilis coelestis* (Rchb. f.) A.H. Kent, and 5) 4 species of animal food plants, such as *Brachiaria mutica* (Forssk.) Stapf. Other interesting findings included some medicinal plants which are found less often, for instance *Asparagus racemosus* Willd., and *Centotheca lappacea* (L.) Desv., as medicinal plants market demand has increased. *Grammatophyllum speciosum* Blume was not found on forest routes but was found generally in the community. In addition, two logs were found waiting to be dragged. This showed that there are illegal loggers present. Therefore, community leaders must disseminate knowledge and raise awareness about the value of plants, as well as beware of illegal logging and campaign for the community to strictly follow community forest regulations through village meetings for conservation and sustainable use of local plants.

KEYWORDS: Plant Genetic Conservation, Plant Utilization, Thungluilai Community Forest.

Gwyntorn Satean is Assistant Professor at the Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Naresuan University. Correspondent E-mail: <gwyntorn@gmail.com>.

Sakda Humhuan is a lecturer at the Faculty of Industrial Technology, Uttaradit Rajabhat University.

Sawean Premprasit is Associate Professor at the Faculty of Agriculture, Natural Resources, and Environment, Naresuan University.

คำนิยาม

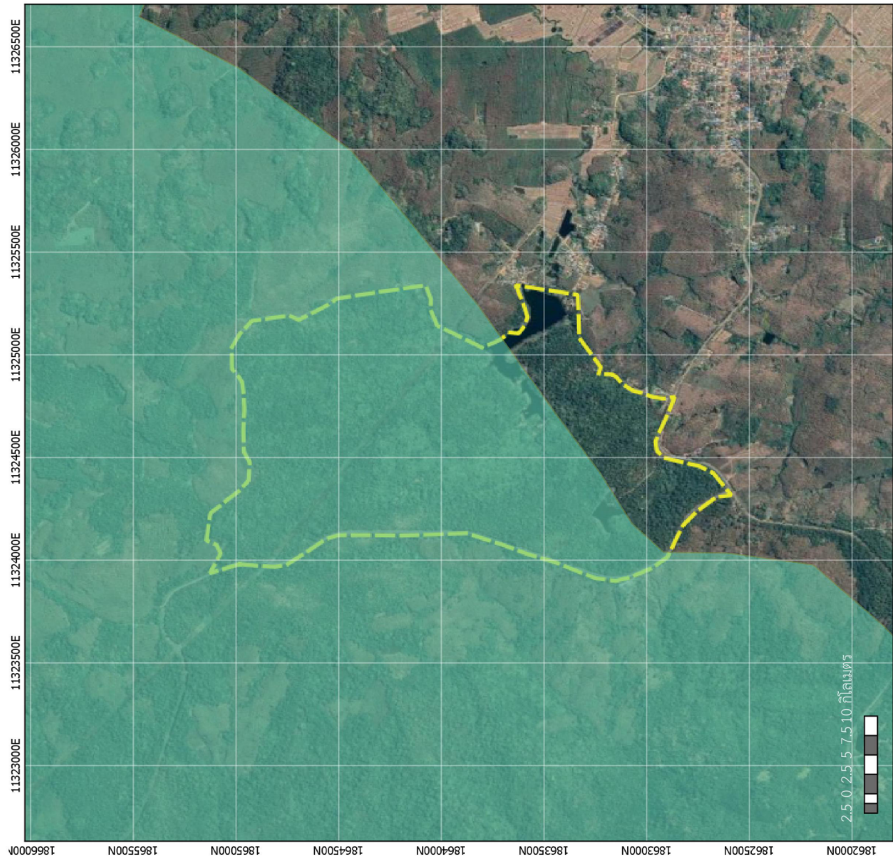
มหาวิทยาลัยนเรศวร ได้ร่วมสนองพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (อพ.สธ) มาอย่างต่อเนื่อง ในปี 2560 ได้ดำเนินแผนงานวิจัยการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชฯ พื้นที่เขื่อนจุฬาภรณ์ จังหวัดชัยภูมิ 13 ชุดโครงการ โดยส่วนใหญ่มุ่งศึกษาในพื้นที่ปกปักรักษาพันธุกรรมพืชเขื่อนจุฬาภรณ์ เช่น ความหลากหลายของพันธุ์ไม้ ไม้พื้นล่าง มันป่า แมลง แพลงกัตตอนและปลา มีเพียงสองโครงการวิจัยขยายขอบเขตนอกเหนือพื้นที่เขื่อนคือ ประวัติศาสตร์ชุมชนคอนสารและการใช้ประโยชน์พรรณพืช (กวินธร, 2560) ซึ่งทั้งสองโครงการศึกษาในตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ โดยเฉพาะโครงการที่สองมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์พรรณพืชในพื้นที่ป่าชุมชน

ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย (หมู่ 1) (ภาพ 1ก) ห่างจากเขื่อนจุฬาภรณ์ไปทางทิศตะวันออกของถนนคอนสาร-เขื่อนจุฬาภรณ์ รว 10 กิโลเมตร การวิเคราะห์ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินจากกรมพัฒนาที่ดิน (2560) พบว่า มีพื้นที่ 1,504.1 ไร่ จำแนกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) ป่าผลัดใบสมบูรณ์ 1,405.4 ไร่ (ร้อยละ 93.44) 2) อ่างเก็บน้ำ 70.6 ไร่ (ร้อยละ 4.69) 3) ยางพารา 19.1 ไร่ (ร้อยละ 1.27) 4) มะขาม 6.1 ไร่ (ร้อยละ 0.41) 5) บ้านเรือน 1.6 ไร่ ร้อยละ (0.11) และ 6) ทุ่งหญ้าสลับไม้พุ่มไม้ละเมาะ 1.3 ไร่ (ร้อยละ 0.09) (ภาพ 1ข)

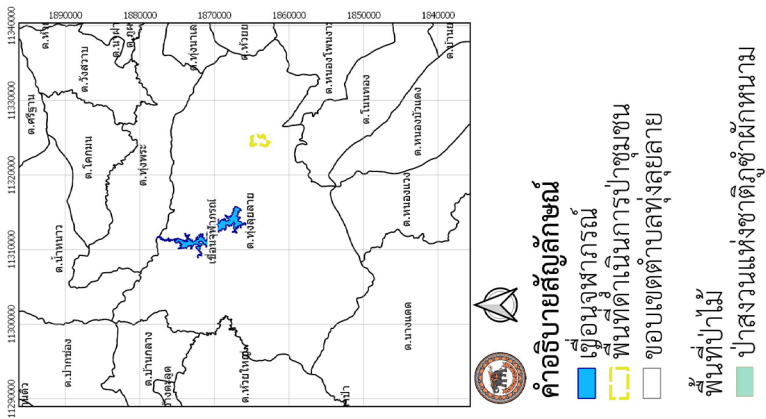
ลักษณะป่าผลัดใบสมบูรณ์ 1,405 ไร่ มีสภาพเป็นป่าเบญจพรรณ (mix-deciduous forest) ระดับความสูงระหว่าง 300-1,000 เมตร ในช่วงการวิจัยอยู่ระหว่างดำเนินการเป็นป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ พื้นที่ดังกล่าวจึงยังเป็นป่าสงวนแห่งชาติภูซำผักหนาม (กฎกระทรวงฉบับที่ 538 (พ.ศ.2516) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507, 2516: 227) และอยู่ใกล้กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง (พระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าภูซำผักหนาม ในท้องที่ตำบลทุ่งพระ ตำบลทุ่งนาเลา ตำบลห้วยยาง และตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ.2543, 2543) การเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและใกล้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ย่อมหมายถึงความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า, 2561)

งานศึกษาก่อนหน้าในพื้นที่เขื่อนจุฬาภรณ์รายงานว่ามีพรรณพืชที่โดดเด่นด้านสมุนไพร เช่น หมากเหม็น (*Amomum villosum* Lour. var. *xanthioides* (Wall. ex Baker) T. L. Wu & S. J. Chen) ใบเงิน (*Cladogynos orientalis* Zipp.ex Span.) และว่านน้ำป่า (*Acorus tatarinowii* Schott) (สำนักงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555; บังอร, จินตนา และ ทวีศักดิ์, 2551: 12) ทั้งยังพบสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 10 ชนิด เช่น เก้ง (*Muntiacus muntjak*) กระรอกหลากสี (*Callosciurus finlaysoni*) หมูป่า (*Sus scrofa*) อีเห็นธรรมดา (*Paradoxurus hemaphroditus*) (พิชญ์ตัน และคณะ, 2555: 524) ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของทรัพยากรจากป่า ยังผลให้ประชาชนทั้งในและนอกชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ เพื่อเป็นแหล่งอาหารบริโภคในครัวเรือน และขายเป็นรายได้เสริมจากการเก็บของป่า โดยเฉพาะพรรณพืชกลุ่มต่างๆ เช่น ไม้ยืนต้น พืชผักสวนครัว สมุนไพร และกล้วยไม้ (สมมาตร [นามสมมติ], 2560)

ภาพ 1 ก. พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติภูซำผักหนาม

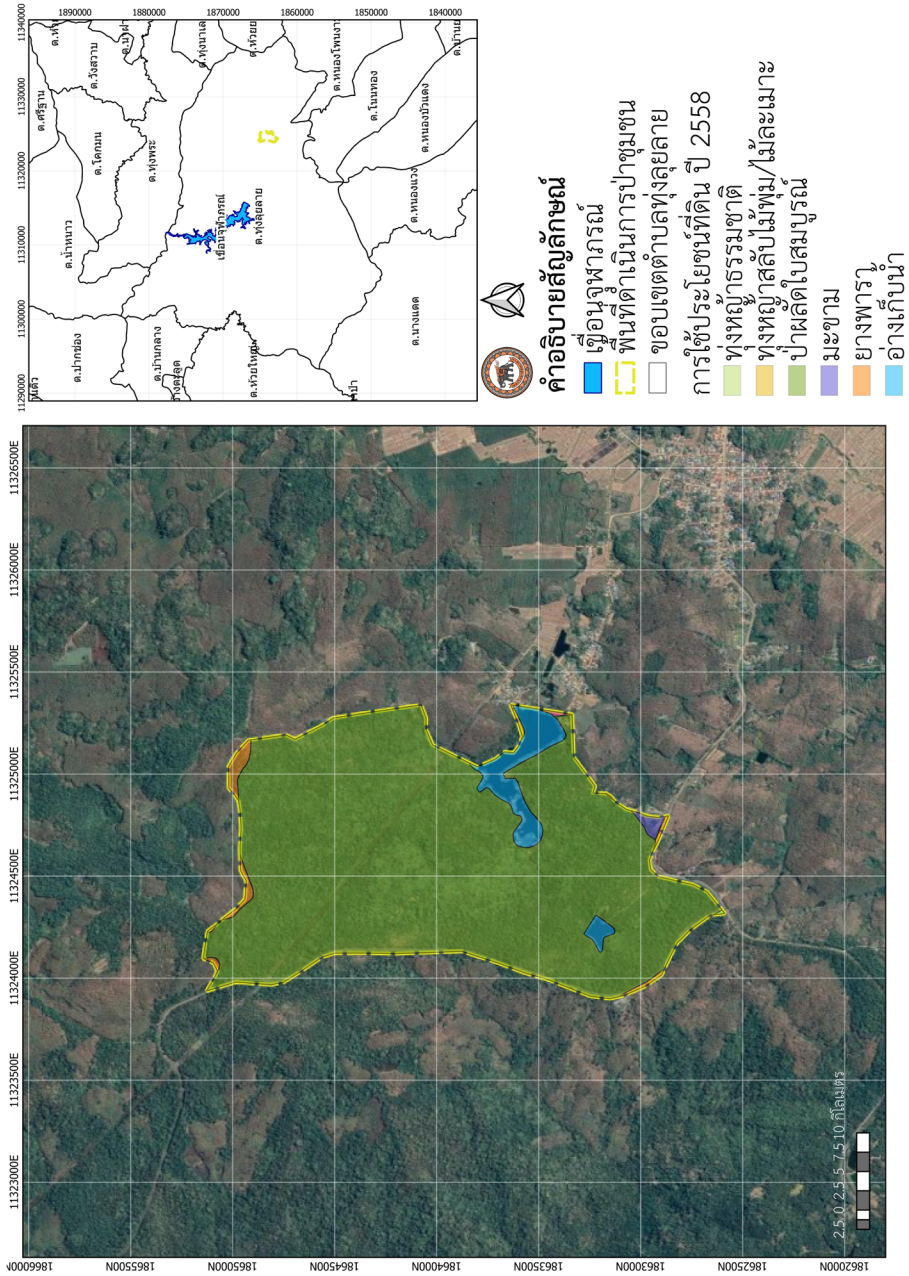

ที่มา: พัฒนด้วยโปรแกรม GIS จากข้อมูลของกรมพัฒนาที่ดิน (2560)

ภาพ 1 ข. การใช้ประโยชน์ที่ดินปี 2558

การใช้ประโยชน์พรรณพืช เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (ethnobotany) หมายถึง วิธีการที่มนุษย์นำพืชพรรณมาใช้ในชีวิตประจำวันผ่านการอุปโภค บริโภค หรือธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น จำแนกการใช้ประโยชน์เป็น 5 กลุ่มหลัก คือ 1) เป็นอาหาร 2) เป็นที่อยู่อาศัย 3) เป็นเครื่องนุ่งห่ม 4) เป็นยารักษาโรค และ 5) เป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อ (เต็ม และวีระชัย, 2555: 35-37)

การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณพืช แสดงถึงความสำคัญและคุณค่าพืชในวัฒนธรรมหรือประเพณี แต่สภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่งผลให้การใช้ประโยชน์พืชบางชนิดมากเกินไป น้อยเกินไป หรือเลยเถิดไม่ถูกนำมาใช้ จนเกิดการลดลงหรือสูญหายของพืช วัฒนธรรม เช่น กระเบา เนียนหอม ทองหลางน้ำ เป็นต้น (ธวัชชัย, 2555: 40-41; ชุมพล, 2555: 68-69)

มีงานศึกษาวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณพืชแตกต่างกันไปในแต่ละประเด็น เช่น เทียมหทัย ชูพันธ์ (2559) ได้สำรวจความหลากหลายของพรรณพืชในป่าชุมชนเทศบาลตำบล เมืองใหม่โคกกรวด จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากมีพืชดั้งเดิมควรอนุรักษ์ เช่น กะเจียน ลำดวน หมัน และมีการใช้ประโยชน์ที่ไม่เหมาะสม ผลการศึกษาพบพรรณไม้ 69 วงศ์ 186 สกุล 241 ชนิด โดย กระเจาะ กะเจียน และคนทา ควรศึกษาต่อยอดด้านสมุนไพร ส่วน วรรณดี โตแก้ว และคณะ (2556) สำรวจในป่าชุมชนบ้านโพหนอง จังหวัดมหาสารคาม พบพรรณไม้ 44 วงศ์ 77 สกุล 89 ชนิด โดย อีลือก ตั้วแดง ตั้วหม่น ตาลิ่ง และกระเจียวขาว เป็นพืชอาหารสำคัญของชุมชนเพราะมีปริมาณมาก ในฤดูฝน และมีการนำเห็ดดอกจิมาใช้รักษาโรคมะเร็ง

งานวิจัยของ กวินธร เสถียร, นิสาพร วัฒนศัพท์ และ เสวียน เปรมประสิทธิ์ (2555) ได้ศึกษา การใช้ประโยชน์พรรณพืชในพื้นที่เขื่อนสิริกิติ์พบว่า ชุมชนใช้ประโยชน์พรรณพืชทั้งหมด 37 ชนิด โดย พืชผักพื้นบ้านถูกนำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด เพื่อขายเป็นรายได้เสริมและบริโภคในครัวเรือน และมีการนำกล้วยไม้มาวางจำหน่ายริมถนน งานวิจัยดังกล่าวมาข้างต้น ไม่ได้เจาะจงการใช้ประโยชน์กลุ่มพรรณพืชประเภทใดเป็นหลัก แต่งานวิจัยของ รัชณี จันทรเกษ, ไพโรจน์ ประมวล และ พรชัย อุตรักษ์ (2557) มุ่งเน้นพืชสมุนไพรในกลุ่มป่าภูพาน ผลการศึกษาพบพืช 429 ชนิด 102 วงศ์ โดยวงศ์ถั่ว (Leguminosae) มีมากที่สุด 64 ชนิด นักวิจัยได้นำข้อมูลมาจัดกลุ่มสถานภาพพืช อาทิ พืชที่มีค่าความหลากหลายชนิดต่ำ หรืออยู่ในบัญชีแดงของ IUCN และนำไปวางแผนจัดการเพื่อคุ้มครองพืชสมุนไพรต่อไป ส่วน สัมฤทธิ์ มากสง (2559) มุ่งเน้นพืชอาหารของผึ้ง ในหมู่บ้านทิพเย จังหวัดกาญจนบุรี พบพืช 27 ชนิด 15 วงศ์ ช่วงเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม จะมีพืชอาหารมากที่สุด โดยไม่ยวบเป็นพืชอาหารผึ้งทั้ง 3 ช่วงเวลา ผึ้งที่พบคือ ผึ้งมีมเล็ก ผึ้งโพรง ผึ้งหลวง และผึ้งมีม นักวิจัยรายงานว่า ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญกับพืชอาหารของผึ้ง แต่ใช้ประโยชน์จากผลผลิตของผึ้ง ซึ่งหากไม่หาทางอนุรักษ์หรือจัดการพืชอาหารของผึ้ง ย่อมส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ในระยะยาว

นอกเหนือจากประเด็นความหลากหลาย ยังมีงานวิจัยที่มุ่งเน้นอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญา การใช้ประโยชน์พืชพื้นบ้าน เช่น อภิชาติ ส่องแสงจันทร์, อังคณา อินตา และประสิทธิ์ วงศ์พัฒน์ วงศ์ (2558) ในตำบลภูฟ้า จังหวัดน่าน ของชาวพื้นเมืองและชาวลัวะ พบพืชอาหารถึง 330 ชนิด

โดย มัน ถั่ว และเครื่องเทศ เป็นพืชอาหารหลักของชาวบ้าน ภูมิปัญญาที่ควรอนุรักษ์ เช่น การทำลูกดาวเชื่อม การใช้ส่วนในของเต่าร้างยักษ์แทนน้ำตาลเมื่อทำขนม การใช้ยางขี้มอด หาญแสง และมหาก่าน เพื่อเอื่อปลา การนำดอกกังมาตากแห้งมัดทำไม้กวาด เป็นต้น

งานวิจัยของ Mao, Shen, & Deng (2018) ศึกษาในกลุ่มชาติพันธุ์เขต Guizhou ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีนรายงานว่า พรรณพืชแต่ละชนิดถูกใช้ประโยชน์หลากหลายกลุ่ม โดยเฉพาะพืชอาหารและพืชสมุนไพร องค์ความรู้ด้านการใช้ประโยชน์มีความสำคัญอย่างมาก เพราะเชื่อมโยงกับความหลากหลายทางชีวภาพเข้ากับวัฒนธรรมและความรู้ดั้งเดิมในการดูแลระบบนิเวศ เช่นเดียวกับ Sivasankari, Anandharaj, & Gunasekaran (2014) ที่รายงานว่า พืชสมุนไพรมีบทบาทสำคัญต่อการดูแลสุขภาพของหมู่บ้าน Thoppampatti เมือง Dindigul ประเทศอินเดีย แต่การตัดไม้ทำลายป่าและการใช้เกินควร (overexploitation) ทำให้คุณค่าต่อการใช้ประโยชน์สูญหายไป ขณะที่ Abdul, Hasan, Muhammad, & Izatullah (2017) รายงานว่า การใช้ประโยชน์พรรณพืชตามภูมิปัญญาดั้งเดิมของชนพื้นเมืองเขต Bajaur ประเทศปากีสถาน มีแนวโน้มที่จะสูญหายเนื่องจากข้อจำกัดจากการสืบทอดความรู้ที่คงอยู่เฉพาะผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ส่วนเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญเนื่องจากอิทธิพลของความทันสมัย (modernization)

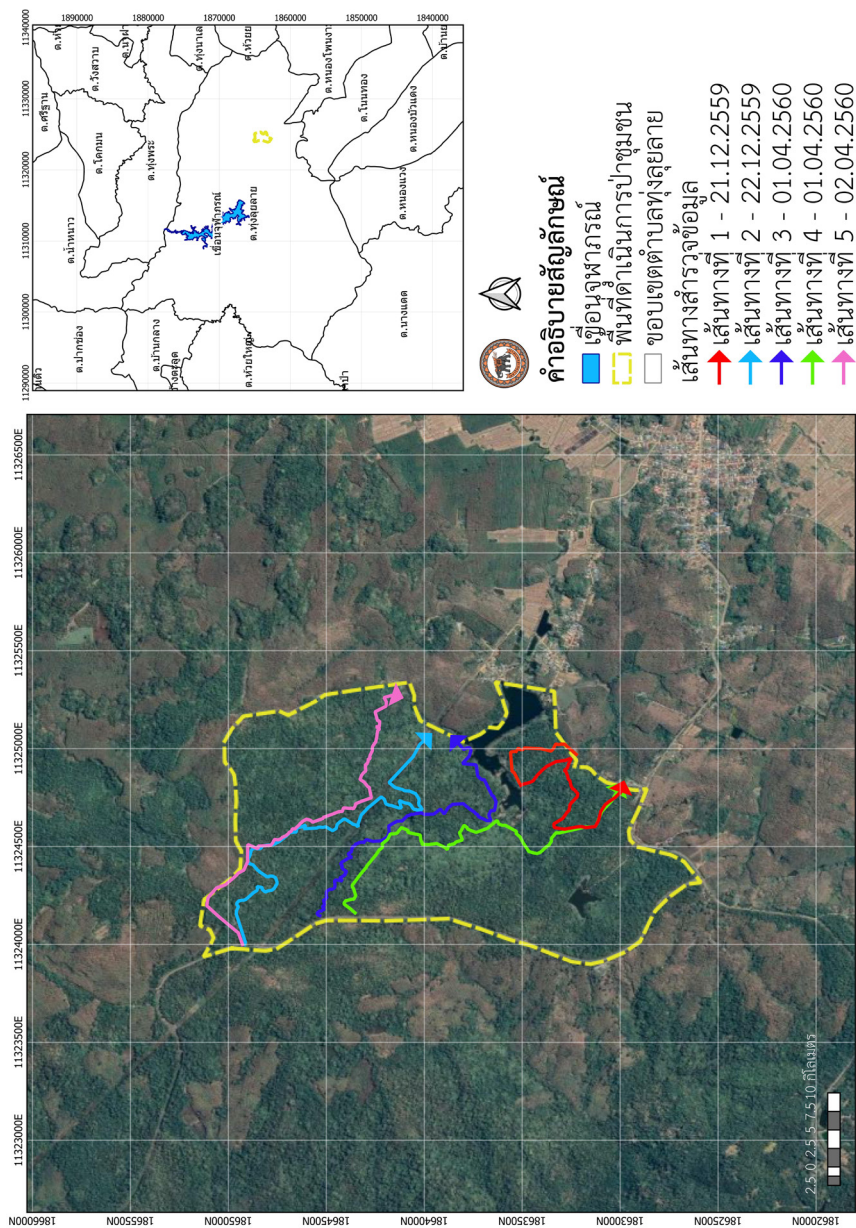
การใช้ประโยชน์พรรณพืชได้อย่างยั่งยืน ต้องคำนึงถึงสถานภาพทรัพยากรในปัจจุบัน และอยู่บนพื้นฐานการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ในพื้นที่ตำบลทุ่งลุยลาย ไม่พบว่ามีงานศึกษาก่อนหน้าเกี่ยวกับการสำรวจพรรณพืชหรือการใช้ประโยชน์พรรณพืช ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์พรรณพืชจากป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย ซึ่งจะสอดคล้องกับแผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ 5 ปีที่ 6 (ตุลาคม 2559-กันยายน 2564) (อพ.สธ., 2559: 12-22) ในกิจกรรมที่ 2 มุ่งเน้นการสำรวจเก็บรวบรวมพันธุกรรมพืชในพื้นที่ที่กำลังเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาเนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย มีการพัฒนาอ่างเก็บน้ำ และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าธรรมชาติบางส่วนไปเป็นพื้นที่ปลูกยางพารา โดยประโยชน์จากงานศึกษานี้จะได้ทราบถึงข้อมูลชนิดพรรณ และสภาพการใช้ประโยชน์พรรณพืชท้องถิ่น และสามารถพัฒนาต่อยอดไปสู่ฐานฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ได้ต่อไป

วิธีการศึกษา

การสำรวจพรรณพืชในพื้นที่ป่าชุมชน

นักวิจัยกำหนดช่วงเวลาเก็บข้อมูลให้สอดคล้องกับช่วงเวลาที่กำหนดโดยคณะผู้ปฏิบัติงาน อพ.สธ.-กฟผ.(เขื่อนจุฬาภรณ์) และคำแนะนำของผู้นำชุมชน โดยสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน 5 เส้นทาง (ภาพ 2) ระหว่างเดือนธันวาคม 2559-กรกฎาคม 2560 ร่วมกับอดีตพรานจำนวน 4 ราย ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ด้านการใช้ประโยชน์พรรณพืช เชี่ยวชาญเส้นทางเดินป่า และมีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่มากกว่า 40 ปี ทั้งนี้ ในแต่ละเส้นทางกำหนดเงื่อนไขว่า สภาพป่าต้องไม่รกทึบและลาดชันเกินไป เข้าถึงด้วยการเดินเท้า และไม่ใช่เส้นทางหรือแหล่งหากินของช้างป่า โดยทั้ง 5 เส้นทางสำรวจมีระยะทางเฉลี่ย 2.18 กิโลเมตร ส่วนลักษณะภูมิประเทศมีระดับความสูงเฉลี่ย 614 เมตร

ภาพ 2 แผนที่เส้นทางสำรวจพรรณพืชในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุขลาย 5 เส้นทาง

ที่มา: พัฒนาด้วยโปรแกรม GIS จากข้อมูล Google Earth Pro 7.3.2.5491. (November 19, 2014). Reservoir, Khon San District, Chaiyaphum 36180. 16°30'33.60"N, 101°43'52.50"E, Eye alt 4.24km. CNES/Airbus 2018. <http://www.earth.google.com> [November 11, 2016].

การสำรวจพรรณพืช จะมีอดีตพรานเป็นผู้นำทาง ระบุชนิดพรรณที่พบในเส้นทางสำรวจ จากนั้นนักวิจัยเก็บข้อมูลด้วยแบบบันทึก เก็บค่าพิกัดภูมิศาสตร์ด้วยเครื่อง GPS ถ่ายภาพพรรณไม้ และข้อมูลการใช้ประโยชน์

ข้อมูลชื่อพรรณพืช ซึ่งบางครั้งพรานจะระบุชื่อพื้นถิ่น นักวิจัยจะนำภาพถ่ายมาตรวจสอบความถูกต้องของชื่อชนิด ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ จากเอกสารชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม, 2557) ตรวจสอบการใช้ประโยชน์จากหมอสุมไพรพื้นบ้าน และตรวจสอบขั้นสุดท้ายจากตำราองค์ความรู้เรื่องพืชป่าที่ใช้ประโยชน์ทางภาคเหนือของประเทศไทย เล่ม 1-3 (สุธรรม และคณะ, 2552) และสารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1 2 และ 4 (มูลนิธิมหาวิทยาลัยมหิดล, 2543)

การสำรวจข้อมูลการใช้ประโยชน์พรรณพืช

ประชากร ครั้วเรือนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่ที่ 1 (บ้านทุ่งลุยลาย) ซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์พรรณพืชจากป่าชุมชน ทั้งผู้ซื้อ ผู้เก็บหา หรือได้มาโดยการแบ่งปันจากเพื่อนบ้าน จำนวน 350 ครั้วเรือน จากนั้นกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 35 (บุญชม, 2555) ได้จำนวน 121 ครั้วเรือน โดยเลือกสัมภาษณ์ตัวแทนครั้วเรือนละ 1 ราย

การเก็บรวบรวมข้อมูล นักวิจัยขออนุญาตจากผู้ใหญ่บ้านและขอให้ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนทราบล่วงหน้า 1 สัปดาห์ว่าจะมีนิสิตลงเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์พรรณพืชระหว่างวันที่ 18-21 กรกฎาคม 2560 แบ่งทีมนิสิตเก็บข้อมูลเป็นสองทีม ทีมแรกประจำที่จุดรับซื้อน้ำยางของหมู่บ้าน และทีมที่สองเก็บข้อมูลในชุมชน เพื่อให้ครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน การเก็บข้อมูลจะใช้วิธีสุ่มโดยบังเอิญ

เครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์ มีรายละเอียดข้อมูลส่วนบุคคล ข้อมูลการใช้ประโยชน์พรรณพืช และ 2) แนวคำถามสำหรับหมอพื้นบ้านจำนวน 5 ราย ที่มีความรู้ด้านสมุนไพรหรือภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พรรณพืช โดยเลือกแบบเจาะจงผ่านคำแนะนำจากผู้นำชุมชน และ 3) แบบสังเกตพรรณพืชที่พบในชุมชน/ตลาดชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลส่วนบุคคลวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา ส่วนข้อมูลพรรณพืชที่ชุมชนระบุการใช้ประโยชน์ นักวิจัยใช้วิธีตรวจสอบเช่นเดียวกับการสำรวจพรรณพืชในพื้นที่ป่าชุมชน คือ เอกสารชื่อพรรณไม้ สอบถามจากหมอสุมไพรพื้นบ้าน และตรวจสอบจากตำราองค์ความรู้เรื่องพืชป่า

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย และหญิงในสัดส่วนใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 50.4 และ 49.6 ส่วนใหญ่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 33.1 รองลงมาก็คือ 50-59 ปี ร้อยละ 31.4 มีจำนวนสมาชิกในครั้วเรือน 3-4 คน ร้อยละ 48.8 รองลงมาก็คือ มีสมาชิกมากกว่า 5 คน ร้อยละ 38.8 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยการทำสวนยางพารา ร้อยละ 70.2 รองลงมาก็คือ รับจ้างทั่วไป ร้อยละ 25.6 มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 70.2 ระยะเวลาที่อยู่ชุมชนระหว่าง 40-49 ปี ร้อยละ 41.3 มี

ภูมิลำเนาเกิดในชุมชน ร้อยละ 40.5 รายได้ต่อเดือนระหว่าง 5,000-10,000 บาท ร้อยละ 51.2 และมีสถานภาพเป็นผู้เก็บหาของป่าเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนหรือขาย ร้อยละ 75.2 ที่เหลือเป็นผู้ซื้อร้อยละ 24.8 (ตาราง 1)

ตาราง 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

	ตัวแปร	จำนวน (N = 121)	ร้อยละ
เพศ	ชาย	61	50.4
	หญิง	60	49.6
อายุ	ต่ำกว่า 30 ปี	6	5.0
	30-39 ปี	2	1.7
	40-49 ปี	35	28.9
	50-59 ปี	38	31.4
	60 ปี ขึ้นไป	40	33.1
สมาชิกในครัวเรือน	1-2 คน	15	12.4
	3-4 คน	59	48.8
	มากกว่า 5 คน	47	38.8
อาชีพ	เกษตรกรรม	85	70.2
	รับจ้างทั่วไป	31	25.6
	ค้าขาย	5	4.1
ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน	ต่ำกว่า 30 ปี	22	18.2
	30-39 ปี	20	16.5
	40-49 ปี	50	41.3
	50-59 ปี	24	19.8
	60 ปี ขึ้นไป	5	4.1
การศึกษา	ประถมศึกษา	85	70.2
	มัธยมต้น	11	9.1
	มัธยมปลาย	14	11.6
	ปวช/ปวส	6	5.0
	ปริญญาตรี/สูงกว่า ปริญญาตรี	5	4.1
ภูมิลำเนาเกิด	ในตำบล	49	40.5
	ต่างตำบล	22	18.2
	ต่างอำเภอ	20	16.5
	ต่างจังหวัด	30	24.8
รายได้/เดือน	5,000-10,000 บาท	62	51.2
	10,001-15,000 บาท	32	26.4
	15,001-20,000 บาท	7	5.8
	20,001-25,000 บาท	6	5.0
	25,001-30,000 บาท	7	5.8

	มากกว่า 30,000 บาท	7	5.8
สถานภาพผู้ใช้ของป่า	ผู้เก็บหา	91	75.2
	ผู้ซื้อ/ได้รับแบ่งปัน	30	24.8

การใช้ประโยชน์พรรณพืชในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย

การใช้ประโยชน์พรรณพืชในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลายพบว่า มีการใช้ประโยชน์จำนวน 128 ชนิดใน 5 กลุ่มการใช้ประโยชน์ (ตาราง 2) ดังนี้ 1) พืชสมุนไพร จำนวน 58 ชนิด เช่น กระเทียมเลือด (*Stephania venosa* (Blume) Spreng.) ใ้เฒ่า (*Vitex glabrata* R. Br.) จั้วป่า (*Bombax ceiba* L.) แลนจ้อ (*Rhus succedanea* L.) หมามุ่ย (*Mucuna pruriens* (L.) DC.) โดยชนิดที่ใช้ประโยชน์มากที่สุด คือ สามสิบ (*Asparagus racemosus* Willd.) จำนวน 9 ราย 2) พืชอาหาร จำนวน 37 ชนิด เช่น กระเจียวแดง (*Curcuma sessilis* Gage) แค (*Sesbania grandiflora* (L.) Poir.) ผักคราดหัวแหวน (*Spilanthes iabadicensis* A. H. Moore) ผักหวาน (*Melientha suavis* Pierre) ผักรด (*Erythralium scandens* Blume) โดยชนิดที่ใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ ใ้เฒ่า (*Gigantochloa albociliata* (Munro) Kurz) จำนวน 38 ราย 3) พืชให้เนื้อไม้ จำนวน 17 ชนิด เช่น ชาด (*Erythrophloeum succirubrum* Gagnep.) แดง (*Xylocarpus xylocarpa* (Roxb.) W. Theob.) เต็ง (*Shorea obtusa* Wall. ex Blume) ประดู่ (*Pterocarpus macrocarpus* Kurz) โดยชนิดที่ใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ ตะแบก (*Lagerstroemia floribunda* Jack) จำนวน 7 ราย 4) พืชไม้ดอกไม้ประดับ จำนวน 12 ชนิด เช่น กะระก๋อน (*Cymbidium bicolor* Lindl.) จันทน์ผา (*Dracaena cochinchinensis* (Lour.) S.C. Chen) เอื้องผึ้ง (*Dendrobium lindleyi* Steud.) โดยชนิดที่ใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ วานเพชกร (*Grammatophyllum speciosum* Blume) จำนวน 17 ราย และ 5) พืชอาหารสัตว์ จำนวน 4 ชนิด เช่น หญ้าคา (*Imperata cylindrica* (L.) Raeusch.) หญ้าปล้อง (*Hymenachne* sp.) โดยชนิดที่ระบุการใช้ประโยชน์ คือ หญ้าขน (*Brachiaria mutica* (Forssk.) Stapf)

กลุ่มพืชสมุนไพร ถูกนำมาใช้ประโยชน์หลากหลายชนิดมากที่สุด แต่เป็นการใช้ในครัวเรือนเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยทั่วไป เช่น แก้ไข้ ปวดหัวตัวร้อน เป็นยาระบาย แก้ปวดท้อง แก้พิษสัตว์กัดต่อย หรือใช้เป็นยาบำรุงอาหาร บำรุงกำลัง เช่นเดียวกับงานศึกษาของ วรชาติ โตแก้ว และคณะ (2556: 94-95) และ Sivasankari, Anandharaj, & Gunasekaran (2014: 419-420) ยกเว้นใน 3 ชนิดที่มีการเก็บหาเพื่อขายด้วย คือ 1) สามสิบ หรือ “สาวร้อยผ้า” (*Asparagus racemosus* Willd.) (ภาพ 3ก) 2) หญ้ารีแพร์ หรือ “หญ้าฮี่ยม” (*Centotheca lappacea* (L.) Desv.) (ภาพ 3ข) ซึ่งจำเป็นต้องการของตลาดและมีผู้เก็บหาจากต่างถิ่น (สมมาตร [นามสมมติ], 2560) เนื่องจากสรรพคุณด้านการกินความสาว บำรุงกำลังสตรี ทั้งสองชนิดถูกระบุว่ามีจำนวนลดน้อยลงในเส้นทางเก็บหา ส่วนชนิดที่ 3) หนอนตายหยาก (*Stemona tuberosa* Lour.) (ภาพ 3ค) ยังคงพบได้ทั่วไป มีสรรพคุณฆ่าเห็ดเหา และต้านโรคมะเร็ง (ไม่ระบุชนิด) เมื่อตรวจสอบจากองค์ความรู้เรื่องพืชป่าพบว่า คนพื้นล่างจะใช้

ประโยชน์สามสิบเป็นไม้กระถาง หรือไม้ประดับ ไม่ได้ใช้เป็นสมุนไพร ยกเว้นชาวเขาใช้เป็นยาแก้ท้องเสียและขับปัสสาวะ (สุธรรม และคณะ, 2552: เล่ม 1, 177) สารานุกรมสมุนไพรสยามไภษัชยพิพิธระบุว่า ทั้งต้นหรือรากต้มน้ำดื่มแก้ตกเลือดและโรคคอพอกได้ (มูลนิธิมหาวิทยาลัยมหิดล, 2543: เล่ม 2, 29) ส่วนหนอนตายหยาก ใช้ประโยชน์เช่นเดียวกัน ทั้งยังช่วยขับนิ่ว ขับปัสสาวะ (สุธรรม และคณะ, 2552: เล่ม 3, 420) ขณะที่ หน้อยฮื้อม ไม่พบการใช้ประโยชน์ทั้งชาวเขาและคนพื้นล่าง แต่เป็นที่รู้จักแพร่หลายจากการเสวนาสร้างความรู้เรื่องสมุนไพรหน้อยฮื้อมในงานมหกรรมสมุนไพรแห่งชาติครั้งที่ 11 ระหว่าง 3-7 กันยายน 2557 (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2560) นอกจากนี้ 3 ชนิดดังกล่าวนี้ ยังมีอีกหนึ่งชนิดเด่นคือ แลงจ้อ (*Rhus succedanea* L.) ที่ชุมชนใช้รักษาโรคตับ และโครงการจัดทำฐานข้อมูลพืชสมุนไพรที่สำรวจและวิจัยภายใต้โครงการ อพ.สธ.-มช. (สำนักงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555) พื้นที่เขื่อนจุฬาภรณ์ระบุว่า มีศักยภาพทางเภสัชวิทยาด้านการฆ่าเซลล์มะเร็งระดับสูง ($IC_{50} = 74.9 \pm 9.0$ มิลลิกรัม/มิลลิลิตร) สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต่อไปได้

กลุ่มพืชอาหาร มีจำนวนผู้ใช้ประโยชน์มากที่สุด ทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้ ผลผลิตจากป่าทั้งหมดเข้าสู่ตลาดในชุมชน ส่วนใหญ่จะมีส่วนยอดและใบอ่อนกินเป็นผักสดหรือจิ้มน้ำพริก พรรณพืชที่พบเห็นได้ในตลาดช่วงเช้าและเย็น เช่น กระเจียวแดง (*Curcuma sessilis* Gage) (ภาพ 3ง) ข่า (*Alpinia malaccensis* (Burm. f.) Roscoe) แด (*Sesbania grandiflora* (L.) Poir.) ผักกูด (*Diplazium esculentum* (Retz.) Sw.) ผักหวาน (*Melientha suavis* Pierre) หน่อไม้ ยกเว้น มันเสา (*Dioscorea alata* L.) และว่านพระนิม (*Dioscorea bulbifera* L.) หรือ “อีรุมปุมเป่า” ซึ่งเป็นพืชกินหัวแบบมันเทศ ไม่พบว่ามีการขายในตลาด แต่จะเก็บหาเพื่อบริโภคในบางครัวเรือน ในประเด็นนี้แตกต่างอย่างเด่นชัดกับงานของ อภิชาติ ส่องแสงจันทร์, อังคณา อินตา และประสิทธิ์ วังภคพัฒนวศ์ (2558: 121) ที่รายงานว่า ชาวพื้นเมืองและชาวลัวะในตำบลภูฟ้า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ใช้ประโยชน์จากมัน ถั่ว และเครื่องเทศเป็นพืชอาหารหลัก

นอกจากพรรณพืชแล้ว ชุมชนยังระบุถึงการเก็บเห็ดเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม เช่น เห็ดขอนขาว (*Lentinus squarrosulus* Mont.) เห็ดโคน (*Termitomyces* sp.) เห็ดตะไคล (*Russula virescens* (Schaeff.) Fr.) เห็ดผึ้ง (*Boletus colossus* Heim) เห็ดเผาะ (*Astraeus hygrometricus* (Pers.) Morg.) เห็ดระโงกขาว (*Amanita princeps* Corner et Bas) เห็ดลม (*Lentinus polychrous* Lev.) และเห็ดหูหนู (*Auricularia auricula* (Hook.) Underw.) การใช้ประโยชน์จากเห็ดควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เพราะเป็นแหล่งอาหารสำคัญไม่ด้อยไปกว่าพืช การบริโภคเห็ดจำเป็นต้องปรุงให้สุกอย่างมาก เนื่องจากเห็ดบางชนิดอาจมีสารพิษเป็นองค์ประกอบ แต่สลายตัวได้เมื่อถูกความร้อน (ธนิดา, 2554: 10) ทั้งเห็ดบางชนิดอาจมีสรรพคุณด้านการรักษาโรคมะเร็ง เช่น เห็ดดอกจิก (*Phellinus gilvus* (Schwein) Pat.) ซึ่งพบในการศึกษาของวรชาติ โตแก้ว และคณะ (2556: 97)

กลุ่มพืชให้เนื้อไม้ แม้ตะแบก (*Lagerstroemia floribunda* Jack) จะมีการใช้ประโยชน์มากที่สุด แต่มะค่าแต้ (*Sindora siamensis* Teijsm. ex Miq) กลับเป็นชนิดที่โดดเด่น งานศึกษาของ

รัชณี จันทรเกษ, ไพโรจน์ ประมวล และ พรชัย อุทรักษ์ (2557: 28) รายงานว่า ในพื้นที่กลุ่มป่าภูพาน มะค่าแต้จัดเป็นกลุ่มพืชหายาก (rare species) มีถิ่นจำกัดหรือพบกระจายห่างกันหลายพื้นที่ ดังนั้น จึงจำเป็นที่ชุมชนต้องอนุรักษ์ไว้ การใช้ประโยชน์กลุ่มพืชให้เนื้อไม้ทั้งหมดเกิดขึ้นในช่วงก่อตั้งชุมชนราวปี 2508 (นิพนธ์, 2560) ชาวบ้านจะใช้เนื้อไม้เพื่อสร้างบ้านและทำเครื่องเรือน แต่การประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติภูจำผักหม่นในปี 2516 และความพยายามดำเนินโครงการจัดตั้งป่าชุมชนในปัจจุบัน ส่งผลให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์พืชให้เนื้อไม้ได้ เนื่องจากผิดกฎหมายและผิดระเบียบข้อห้ามตัดไม้ในป่า สอดคล้องกับงานของ วรชาติ โดแก้ว และคณะ (2556: 94) เว้นแต่ไม้ไผ่ที่ยังคงใช้ในงานเครื่องเรือน แต่การสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนพบว่า ยังมีการลักลอบตัดไม้โดยพบเศษเปลือกไม้ แต่ไม่พบไม้ซุงในเส้นทางสำรวจที่ 1 และพบไม้ซุงรอชักลากออกจากพื้นที่ป่าในเส้นทางสำรวจที่ 5 ซึ่งงานศึกษาของ เทียมหทัย ชูพันธ์ (2559: 216) ในพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เทศบาลตำบลเมืองใหม่โคกกรวด อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ก็รายงานปัญหาการลักลอบตัดไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนเช่นเดียวกัน

กลุ่มพืชไม้ดอกไม้ประดับ มีการใช้ประโยชน์เด่นชัดที่สุดหากเทียบกับพรรณพืชกลุ่มอื่น แต่ก็มีใช้ในชุมชนเท่านั้น ไม่ได้เก็บหาเพื่อขายเช่นกลุ่มพืชอาหาร การสังเกตพื้นที่ชุมชนพบว่า ชาวบ้านนำพรรณไม้จากป่ามาตกแต่งสวนหน้าบ้าน ดังนั้นจึงพบเห็น ชายผ้าสีดา (*Platyserium wallichii* Hook.) (ภาพ 3จ) จันทน์ผา (*Dracaena cochinchinensis* (Lour.) S.C. Chen) (ภาพ 3ฉ) และกล้วยไม้อื่นๆ ได้ทั่วไปในชุมชน ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ชนิดที่นำมาใช้ประโยชน์มากกว่าชนิดอื่นคือ วานเพรหิง (*Grammatophyllum speciosum* Blume) (ภาพ 3ช) กล้วยไม้ที่มีช่อดอกขนาดใหญ่ ดอกทยอยบานเป็นเวลานานและเป็นกล้วยไม้ขนาดใหญ่ที่สุดของไทย (อบจันท์, 2543: 381) ด้วยความสวยงามของช่อดอก จึงมีผู้คนต่างถิ่นเข้ามาเก็บหาเพื่อนำไปขายภายนอก โดยมีราคาราว 1,000 บาทต่อดอก (ทองดี [นามสมมติ], 2560) สถานภาพของวานเพรหิงในป่าชุมชนจึงสุ่มเสี่ยงที่จะหายไปจากป่า ทั้งยังไม่พบในเส้นทางสำรวจ ขณะที่ เอื้องหมวดพราหมณ์ (*Seidenfadenia mitrata* (Rchb. f.) Garay) (ภาพ 3ซ) กระแจะร้อน (*Cymbidium bicolor* Lindl.) (ภาพ 3ฅ) ชายผ้าสีดา และกล้วยไม้ทั่วไปต่างๆ พบกระจายในป่าเพราะไม่เป็นที่นิยม ในประเด็นนี้แตกต่างจากงานศึกษาของ กวินธร เติยธร, นิสาพร วัฒนศัพท์ และเสวียน เปรมประสิทธิ์ (2555: 83) ในพื้นที่ป่าชุมชนใกล้เขื่อนสิริกิติ์ที่พบว่า พืชไม้ดอกไม้ประดับซึ่งเป็นกล้วยไม้ทั่วไป เช่น เอื้องผึ้ง (*Dendrobium lindleyi* Steud.) และเขากวางอ่อน (*Phalaenopsis cornucervi* (Breda) Blume & Rchb.) (ภาพ 3ญ) แม้จะไม่ได้ราคามากนักแต่ชาวบ้านยังคงเก็บหาไปวางขาย

ข้อสังเกตอีกประการคือ บางชนิดใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรได้ เช่น กระแจะร้อน ใบสดลดไฟให้นิ่มแล้วบีบน้ำหยอดหูแก้หูน้ำหนวก ส่วนวานเพรหิง ลำต้นตำผสมเหล้าอาส่วนน้ำกิน และกากพอกแผลแก้อักเสบจากสัตว์มีพิษ (มูลนิธิมหาวิทยาลัยมหิดล, 2543: เล่ม 4, 29 และ 119) แต่กลับไม่พบว่าชุมชนนำมาใช้ประโยชน์ ยกเว้น ชายผ้าสีดา ซึ่งมีเฉพาะหมอสมุนไพรระบุว่าใช้เป็นส่วนผสมในตำรับยาพื้นบ้าน (จอมใจ [นามสมมติ], 2560) สอดคล้องกับองค์ความรู้เรื่องพืชป่า โดยหากเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจะใช้ทั้งต้นต้มน้ำรวมกับช่อดอกและใบกล้วยนวลให้สตรีดื่มหลังคลอดแก้ตัวบวม

แต่คนพื้นล่างจะใช้เป็นวัสดุปลูกกล้วยไม้ (สุธรรม และคณะ, 2552: เล่ม 3, 49)

ประเภทสุดท้าย กลุ่มพืชอาหารสัตว์ ใช้ประโยชน์เพียง 1 ชนิดคือ หญ้าขน (*Brachiaria mutica* (Forssk.) Stapf) เนื่องจากผู้ตอบที่เป็นผู้เลี้ยงสัตว์มีเพียง 2 ราย จากทั้งหมด 7 รายในชุมชน โดยปล่อยสัตว์เข้าไปเล็มหญ้าในทุ่งหญ้าธรรมชาติ สอดคล้องกับการศึกษาของ อภิชาติ ส่องแสงจันทร์, อังคณา อินตา และ ประสิทธิ์ วังภคพัฒนวงศ์ (2558: 125-132) ที่พบว่า ชาวพื้นเมืองและชาวลัวะทั้ง 4 หมู่บ้าน ใน ตำบลลูฟ้า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ใช้ประโยชน์พืชอาหารสัตว์ถึง 14 ชนิด เช่น กระถินไทย (*Leucaena leucocephala* (Lam.) de Wit) และบอน (*Colocasia esculenta* (L.) Schott) เป็นต้น

นอกเหนือจากกลุ่มพรรณพืช ยังมีการใช้ประโยชน์น้ำผึ้งจากผึ้งหลวง ทั้งเพื่อขายและบริโภคในครัวเรือน โดยใช้เป็นส่วนผสมร่วมกับสมุนไพร การใช้ประโยชน์น้ำผึ้งแสดงให้เห็นว่ามีพืชอาหารของผึ้ง ควรจะได้ศึกษาวิจัยในพื้นที่ป่าต่อไป งานวิจัยของ สัมฤทธิ์ มากสง (2559: 76-85) ในหมู่บ้านทิพเย ตำบลชะแล อำเภอดงพญาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี พบพืชอาหารผึ้งทั้งหมด 27 ชนิด 15 วงศ์ เป็นพืชให้เกสร 6 ชนิด ให้น้ำหวาน 7 ชนิด ให้ทั้งเกสรและน้ำหวาน 14 ชนิด โดย ไมยราบ (*Mimosa pudica* L.) เป็นพืชอาหารหลักของผึ้ง ซึ่งชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญ แต่ใช้ประโยชน์ผลิตภัณฑ์ได้จากผึ้ง จึงจำเป็นต้องให้ความรู้พืชอาหารของผึ้งแก่ชาวบ้าน เพราะหากไม่อนุรักษ์หรือหาทางจัดการย่อมส่งผลกระทบต่อผลผลิตน้ำผึ้งเช่นกัน การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากผึ้ง Cook (1995: 22) ได้จำแนกเป็นกลุ่มพืชให้น้ำหวาน (bee plants) แต่พืชกลุ่มนี้ยังไม่ถูกจำแนกหรือรายงานผ่านระบบค้นข้อมูลกลุ่มการใช้ประโยชน์ในเว็บไซต์ข้อมูลพรรณไม้โครงการ อพ.สธ. (http://www.rspg.or.th/plants_data/pdata_04.htm) (อพ.สธ., ม.ป.ป.)

นักวิจัยเชื่อว่า ยังมีพรรณพืชอีกมากที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าและทรัพยากรสัตว์ป่า (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า, 2561; พิษณุตัน และคณะ, 2555) ทั้งมีรายงานการใช้ประโยชน์พืชชนิดอื่นในพื้นที่เขื่อนจุฬาภรณ์ ซึ่งมีสภาพป่าเบญจพรรณเช่นเดียวกับป่าชุมชน แต่ไม่ถูกระบุในงานวิจัยนี้ เช่น หมากเหม็น (*Amomum villosum* Lour. var. *xanthioides* (Wall. ex Baker) T. L. Wu & S. J. Chen) ตั้วขน (*Cratoxylum formosum* (Jacq.) Benth. & Hook. f. ex Dyer subsp. *pruniflorum* (Kurz) Gogelein) ใบเงิน (*Cladogynos orientalis* Zipp. ex Span.) จะนา (*Glochidion daltonii* (Müll. Arg.) Kurz) แปก (*Pinus kesiya* Royle ex Gordon) อดหรือออกกัน (*Rhus javanica* L.) เถวัลย์ไฟ (*Tetracera loureireii* (Finet & Gagnep.) Pierre ex Craib) (สำนักงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555) และว่านน้ำป่า (*Acorus tatarinowii* Schott) (บังอร, จินตนา และ ทวีศักดิ์, 2551: 12) ทั้งยังมีชนิดที่นำมาใช้ประโยชน์ในกลุ่มพืชให้สีย้อมไม้ธรรมชาติ เช่น กระบก (*Irvingia malayana* Oliv. ex A. W. Benn.) ให้สีเทาดำ คนทา (*Harrisonia perforata* (Blanco) Merr.) ให้สีดำประกายแดง และ ฝาง (*Caesalpinia sappan* L.) ให้สีชมพู (สุธรรม และคณะ, 2552: เล่ม 2, 142; ชูศรี, 2555: 59)

การใช้ประโยชน์พรรณพืชได้อย่างหลากหลายแสดงถึงความสำคัญของป่าที่ชุมชนได้พึ่งพา

ซึ่งงานวิจัยต่างๆ ล้วนเสนอไว้ตรงกัน (วรชาติ และคณะ, 2556; Sivasankari, Anandharaj, & Gunasekaran, 2014; Abdul, Hasan, Muhammad, & Izatullah, 2017) การดำเนินการป่าชุมชนจะช่วยส่งเสริมศักยภาพ และการทำงานระหว่างชุมชน องค์กรเอกชน ภาครัฐ และหน่วยงานอื่นๆ ตอบสนองต่อการอนุรักษ์ (สำนักจัดการป่าชุมชน, 2558: 5) อาทิ โครงการวิจัยของสถาบันอุดมศึกษา และการส่งเสริมการอนุรักษ์พรรณพืชผ่านกิจกรรมให้ความรู้ของ อพ.สธ. (2556: 904-906) ความร่วมมือเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดการเป็นหุ้นส่วนต่อกัน (co-management) และเริ่มจากฐานรากคือชุมชน ซึ่ง ชัยวัฒน์ ถาวรวัฒน์, อุทิศ ภูอินทร์ และ พสุธา สุนทรห้าว (2560: 39-40) เชื่อว่าชุมชนจะมีศักยภาพ เกิดเครือข่าย มีความรักความหวงแหน แต่ยังใช้ประโยชน์ทรัพยากรเหล่านั้นได้ตามศักยภาพและผลผลิตจากป่า โดยประโยชน์ทางตรงคือ สร้างความมั่นคงทางอาหารตามแนวทางของ FAO คือ 1) มีอาหารเพียงพอ 2) ชุมชนเข้าถึงทรัพยากร 3) ใช้ประโยชน์จากอาหาร และ 4) มีเสถียรภาพด้านอาหาร (Alonso, Cockx, & Swinnen, 2018: 113-114) และในทางอ้อมคือการรักษาคุณค่าภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ตามชนบประเพณีท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (ชุมพล, 2555; Mao, Shen, & Deng, 2018)

ตาราง 2 ชนิดพรรณพืชที่สำรวจพบและชุมชนระบุถึงการใช้ประโยชน์

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
			F	C	I			
พืชสมุนไพร								
1	Acanthaceae	<i>Acanthus ebracteatus</i> Vahl			X	ใบสดคั้นกินเป็นยาแก้ไข้ ลมพิษ ผื่น หรือตำละเอียดพอกฝีแผลอักเสบ	X	
2		<i>Andrographis paniculata</i> (Burm. f.) Wall ex Nees			X	ใบและกิ่งคั้นดื่มแก้ไข้หวัด ปวดหัวตัวร้อน	X	
3		<i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl.		X		น้ำคั้นใบสดแก้ไข้ลมพิษ	X	
4	Anacardiaceae	<i>Rhus succedanea</i> L.			X	เปลือกไม้นำมาเผาเป็นขี้เถ้าแช่น้ำดื่มรักษาโรคตับ	X	
5	Apocynaceae	<i>Aganostma cymosa</i> (Roxb.) G. Don		X		รากแก่ที่ขึ้น ลมพิษ ลำต้นและเถาเป็นยาบำรุงกำลัง	X	
6		<i>Cryptolepis dubia</i> (Burm. f.) M. R. Almeida			X	ใบและเถาใช้บำรุงเส้นเอ็น แก้ปวดเมื่อย	X	
7		<i>Dischidia major</i> (Vahl) Merr.			X	รากและผลนำมาตากแห้งคั้นน้ำดื่มรักษาโรคกระเพาะ	X	
8		<i>Raphistemma pulchellum</i> (Roxb.) Wall.			X	รากคั้นน้ำขับเหงื่อ แก้ไข้ เป็นยาเจริญอาหาร	X	
9	Araceae	<i>Amorphophallus paeonifolius</i> (Dennst.) Nicolson			X	หัวคั้นน้ำกินแก้โรคท้องมาน โรคตับ	X	
10	Asparagaceae	<i>Asparagus racemosus</i> Willd.		X	X	รากคั้นน้ำดื่มแก้ปวดเลือด คอพอก หรือใช้เป็นยาชูกำลัง	X	X
11	Asteraceae	<i>Chromolaena odorata</i> (L.) R. M. King & H. Rob.		X	X	ใช้ใบช้อน้ำพอกห้ามเลือด	X	
12		<i>Elephantopus scaber</i> L. var. <i>scaber</i>			X	รากสดแช่น้ำดื่มแก้ไอ	X	
13	Combretaceae	<i>Terminalia bellirica</i> (Gaertn.) Roxb.			X	ใบตำพอกแก้ฟกช้ำ ผ่นกับน้ำทาแก้ดอมอักเสบ ปวดบวม	X	
14		<i>Terminalia chebula</i> Retz. var. <i>chebula</i>		X	X	ผลนำมาตากแห้งคั้นน้ำดื่มรักษาโรคน้ำเหลือง	X	
15		<i>Terminalia mucronata</i> Craib & Hutch.		X		เปลือกลำต้นคั้นน้ำดื่มเป็นยาบำรุงหัวใจ	X	

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
			F	C	I			
16	Convolvulaceae	<i>Neuropeltis racemosa</i> Wall.			X	เปลือกลำต้นปรุงเป็นยาแก้บิดและแก้ท้องร่วง	X	
17	Ebenaceae	<i>Diospyros ehitoides</i> Wall. ex G. Don	X			ต้นและเถาแดงเหล้าหรือต้มน้ำดื่มเป็นยาบำรุงโลหิต บำรุงธาตุ	X	
18	Euphorbiaceae	<i>Croton persimilis</i> Müll. Arg.	X			รากหรือรวมกับเนื้อไม้ต้มน้ำดื่มดับพิษร้อน ถอนพิษไข้	X	
19		<i>Excoecaria cochinchinensis</i> Lour.			X	ลำต้นขูดเยื่ออาหาร ดัดไข้ ขับเสมหะ ดอกแก้พยาธิ รากแก้โรคผิวหนัง	X	
20		<i>Ricinus communis</i> L.			X	รากตำเป็นยาขับโลหิต	X	
21	Fabaceae	<i>Acacia catechu</i> (L. f.) Willd.	X		X	เมล็ดและใบนำมาต้มให้ได้น้ำหนักหนาน้ำที่ปวดบวม ช้ำใน	X	
22		<i>Albizia myriophylla</i> Benth.			X	เปลือกลำต้นใช้สมานแผล แก้โรคผิวหนัง บดหรือต้มน้ำดื่มแก้ท้องร่วง	X	
23		<i>Caesalpinia sappan</i> L.		X	X	รากมีรสหวาน ทำให้ชุ่มคอ แก้เจ็บคอ แก้กระหายน้ำ	X	
24		<i>Dalbergia darlacensis</i> P. H. Hó & Niyomdham	X			เนื้อไม้และเปลือกบุงำงกลึงตลอด ขับดูเสีย แก้เลือดตกหนัก	X	
25		<i>Dendrobium triangulare</i> (Retz.) Schindl. subsp. <i>triangulare</i>	X			ลำต้นต้มน้ำดื่มแก้ดีส่ำแดง (กินอาหารแสลงใช้ท้องเสีย)	X	
26		<i>Derris scandens</i> (Roxb.) Benth.	X			รากต้มน้ำดื่มเป็นยาบำรุงกำลัง	X	
27		<i>Mimosa pudica</i> L.	X			เถาต้มเป็นยาถ่ายกระษัย แก้บิด ขับโลหิตสตรี	X	
28		<i>Mucuna pruriens</i> (L.) DC. var. <i>pruriens</i>	X		X	รากเป็นยาแก้ไอ ขับเสมหะ ต้มน้ำดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ แก้ไข้ แก้หัด	X	
29		<i>Pueraria candollei</i> Wall. ex Benth. var. <i>mirifica</i> (Airy Shaw & Suvat.) Niyomdham			X	รากเป็นยาขับปัสสาวะ เมล็ดเป็นยาฟาดสมาน ขับเสมหะ	X	
30		<i>Spatholobus parviflorus</i> (Roxb. ex DC.) Kuntze	X			ลำต้นและใบตำพอกหรือต้มน้ำดื่มแก้ผื่นคัน	X	

	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
				F	C	I			
31		<i>Tadehagi triquetrum</i> (L.) H. Ohashi	ข้าวเม่านก	X			รากต้มน้ำดื่มแก้ปวดมวนตามร่างกาย	X	
32	Hypericaceae	<i>Cratoxylum formosum</i> (Jacq.) Benth. & Hook. f. ex Dyer subsp. <i>pruniflorum</i> (Kurz) Gogelein	ตัวจน/ตัวหนาม	X			กิ่งและลำต้นต้มน้ำดื่มแก้เส้นท้อง	X	
33	Juglandaceae	<i>Engelhardtia spicata</i> Lechen ex Blume var. <i>spicata</i>	คำหาด	X			ลำต้นต้มน้ำดื่มเป็นยาขับเลือด บำรุงกำลัง	X	
34	Lamiaceae	<i>Orthosiphon aristatus</i> (Blume) Miq.	หญ้าหนวดแมว	X		X	ลำต้นนำมาต้มน้ำดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ หรือนำใบกระเพาะปัสสาวะ	X	
35		<i>Vitex glabrata</i> R. Br.	ไข่ผ่า	X		X	ผลสุกทานเป็นผลไม้ช่วยระบาย	X	
36		<i>Vitex limonifolia</i> Wall. ex Walp.	ดินนกก/สาวง	X			แก่นต้มน้ำดื่มแก้ปวดเมื่อย ปัสสาวะขัด ลำต้น/รากแก้กระเพาะอาหารอักเสบ	X	
37	Lauraceae	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch.-Ham.) Sweet	อบเชย	X		X	เปลือกต้นนำมาปรุงกำลัง ธาตุ หัวใจ	X	
38	Loganiaceae	<i>Strychnos axillaris</i> Colebr.	กำลังเสือโคร่ง			X	แก่นเป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง	X	
39		<i>Strychnos nux-blanda</i> A. W. Hill	ดูมภาพาว/คึกา	X			แก่นแก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย ใบตำพอกแก้ฟกช้ำ ปวดมวน	X	
40	Malvaceae	<i>Bombax ceiba</i> L.	จี่งป่า	X		X	ใบตำพอกแก้ฟกช้ำ ผ่นก้นนำทาแก้ดอมอักเสบ ปวดมวน	X	
41	Melastomataceae	<i>Melastoma saigonense</i> (Kuntze) Merr.	โคลงเคลงขน			X	ต้นและรากแก้ท้องพอก	X	
42	Menispermaceae	<i>Stephania venosa</i> (Blume) Spreng.	กระเทียมเลือด			X	หัวใช้เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง ตรียาอาหาร แก้ไข้	X	
43		<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook. f. & Thomson	บอระเพ็ด			X	ต้นและเถาเป็นยาอายุวัฒนะ ขับน้ำย่อย เจริญอาหาร ใบพอกแผล	X	
44	Phyllanthaceae	<i>Phyllanthus emblica</i> L.	มะขามป้อม			X	ผลอ่อนกินเนื้อแก้เสมหะในลำคอ ผลแก่แก้ไอ หัววัด ระบายท้อง	X	

	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
				F	C	I			
45	Poaceae	<i>Centotheca lappacea</i> (L.) Desv.	หญ่กริแพร่	X		X	ลำต้นใบต้นน้ำดื่มหรือหาช่องกลอดช่วยกระชับมดลูก	X	
46	Rhizophora- ceae	<i>Carallia brachiata</i> (Lour.) Merr.	เงียงพ้านางแอ	X			เปลือกเป็นยาแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ร้อนในกระหายน้ำ	X	
47	Rubiaceae	<i>Canthium berberidifolium</i> Geddes	เงียงดุก	X			รากฝนน้ำกินแก้ไข้ในท้อง (วันโรด)	X	
48		<i>Catunaregam tomentosa</i> (Blume ex DC.) Tirveng.	หนามแท่ง	X		X	ลำต้นใบต้มน้ำดื่มหรือหาช่องกลอดช่วยกระชับมดลูก	X	X
49		<i>Mitragyna diversifolia</i> (Wall. ex G. Don) Havil.	กระท่อม	X			เปลือกไม้นำไปตากแดดเคปเป็นผงขมิ้นบำรุงเลือด	X	
50		<i>Morinda citrifolia</i> L.	ขอบ้าน	X			ใบต้มน้ำดื่มหรือหั่นตากแห้งต้มน้ำดื่มแก้ไอ	X	
51		<i>Paederia linearis</i> Hook. f.	เถาตดหมา	X			ใบตำพอกแก้พิษสัตว์กัดต่อย	X	
52		<i>Tamilhadia uliginosa</i> (Retz.) Tirveng. & Sastre	ตะลุมพุก	X			แก่นผสมแก่นมะกั้งแดงต้มน้ำดื่มบำรุงกำลัง	X	
53	Sapindaceae	<i>Lepisanthes rubiginosa</i> (Roxb.) Leenh.	มะหาด	X			รากแก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน เปลือกลำต้นเป็นยาสมานแผล แก้ บิด	X	
54	Simarouba- ceae	<i>Harrisonia perforata</i> (Blanco) Merr.	สีพันคนทา	X		X	กิ่งก้านใช้สับ รักษาริดสีดวง เปลือกลำต้นแก้ไข้ แก้บิด ท้องร่วง	X	
55	Smilacaceae	<i>Smilax</i> sp.	ข้าวเย็นเหนือ	X		X	หัวนำไปต้มน้ำดื่มแก้เส้นเอ็นยึด	X	
56	Stemonaceae	<i>Stemona tuberosa</i> Lour.	หนอนตาหยาก	X		X	รกรากต้มน้ำดื่มต้านโรคมะเร็ง (ไม่ระบุชนิด)	X	X
57	Vitaceae	<i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.	เถาวัลย์เขียว	X			เถาปรุงเป็นยาขับพิษ ขับเสมหะ ขับลม แก้เส้นเอ็น หย่อน	X	
58	Zingibera- ceae	<i>Zingiber zerumbet</i> (L.) Roscoe ex Sm. subsp. <i>zerumbet</i>	กระเทียม	X		X	เหง้าช่วยเจริญอาหาร บำรุงธาตุ หรือฝนทาบริเวณที่ มีอาการคัน	X	

	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
				F	C	I			
	พืชอาหาร								
59	Anacardiaceae	<i>Spondias pinnata</i> (L. f.) Kurz	มะกอกป่า	X		X	ผลกินสุกคั่ว แกะกระหน่ำ ร่อนใน ใช้หัด/ทำส้มตำ	X	
60	Araceae	<i>Colocasia esculenta</i> (L.) Schott	บอน/ตุน	X			ลำต้นใช้ประกอบอาหาร	X	
61		<i>Lasia spinosa</i> (L.) Thwaites	ผักหนาม		X		ยอดอ่อนดอกอ่อนนำมาต้มกินกับน้ำพริก	X	X
62	Asteraceae	<i>Acmella oleracea</i> (L.) R. K. Jansen	ผักคราดหัวแหวน	X		X	ใบกินสดเป็นผักจิ้มกับน้ำพริก หรือเป็นผักเคียงลา	X	
63	Athyriaceae	<i>Diplazium esculentum</i> (Retz.) Sw.	ผักูด		X	X	ยอดและใบอ่อนกินเป็นผักจิ้มกับน้ำพริกหรือผัดน้ำมัน	X	X
64	Bignoniaceae	<i>Oroxylum indicum</i> (L.) Benth. ex Kurz	เพกา	X			ผักอ่อนกินเป็นอาหารประเภทผัก แกง หรือลาบ	X	
65	Cucurbitaceae	<i>Coccinia grandis</i> (L.) Voigt	ตำลึงขม	X			ยอดอ่อนและผลอ่อนสดหรือลวกกินกับน้ำพริก	X	
66	Dioscoreaceae	<i>Dioscorea alata</i> L.	มันเสา	X		X	หัวต้มกินเป็นอาหาร	X	
67		<i>Dioscorea bulbifera</i> L.	ว่านพระนิม	X		X	หัวย่อยต้มกินแบบมันเทศ	X	
68		<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	กลอย	X		X	หัวต้มกินเป็นอาหาร	X	
69	Fabaceae	<i>Acacia concinna</i> (Willd.) DC.	ส้มป่อย/หนามหัน	X		X	ยอดอ่อนผสมกับผักอื่นใส่ทำเป็นแกงส้มหรือแกงเผ็ดปลา	X	
70		<i>Acacia pennata</i> (L.) Willd. subsp. <i>insuavis</i> (Lace) I. C. Nielsen	ชะอม			X	ยอดอ่อนใช้ประกอบอาหาร	X	X
71		<i>Bauhinia saccolalyx</i> Pierre	เสี้ยวป่า/งาโค	X			ใบอ่อนและดอกอ่อนทานเป็นผักสดและผัดลวก	X	
72		<i>Caesalpinia mimosoides</i> Lam.	ผักกาดหญ้า		X	X	ยอดอ่อนรับประทานสด หรือจิ้มกับน้ำพริก	X	X
73		<i>Leucaena leucocephala</i> (Lam.) de Wit	กระถินไทย	X			ยอดอ่อนและผักอ่อนกินเป็นผักสด หรือจิ้มกับน้ำพริก	X	
74		<i>Phyllodium pulchellum</i> (L.) Desv.	เกล็ดปลาห่อน	X			ยอดกินสดเป็นผักจิ้มกับกับดาด	X	

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
			F	C	I			
75	<i>Senna siamea</i> (Lam.) H. S. Irwin & Barneby	จืดหืด	X			ยอดและดอกอ่อนตากกินเป็นผักจิ้มน้ำพริก	X	
76	<i>Sesbania grandiflora</i> (L.) Poir.	แค	X		X	ยอดและดอกอ่อนตากกินเป็นผักจิ้มน้ำพริก	X	X
77	<i>Irvingia malayana</i> Oliv. ex A. W. Benn.	กระเบย/มะเ็น	X		X	เนื้อในเมล็ดนำมาคั่วรับประทาน	X	X
78	<i>Careya arborea</i> Roxb.	กะโตน	X			ยอดอ่อนรับประทานสดร่วมกับน้ำพริก	X	
79	<i>Maranta arundinaceae</i> L.	สาธุ	X			หัวหรือพื้งนำมาทำเป็นแป้งขนมหวาน	X	
80	<i>Tiliacora triandra</i> (Colebr.) Diels	เล้าข่าง			X	ใบเป็นส่วนประกอบของแกงต่าง ๆ	X	X
81	<i>Ficus hispida</i> L. f.	มะเดื่อปล้อง	X			ใบอ่อนกินเป็นผักจิ้มน้ำพริกและถาย ผลสุกกินเป็นผลไม้	X	
82	<i>Muntingia calabura</i> L.	ตะขบฝรั่ง	X			ผลกินสุก ชุ่มคอ	X	
83	<i>Musa acuminata</i> Colla	กล้วยป่า	X			ดอกหรือปลีอ่อนกินเป็นผักสด ลวกเป็นผักจิ้มหรือปรุงใส่แกง	X	
84	<i>Erythropalum scandens</i> Blume	ฝักรด			X	ยอดอ่อนกินกับลาบ จิ้มน้ำพริก	X	X
85	<i>Melientha suavis</i> Pierre	ฝักวาน		X	X	ยอดใบดอกอ่อนลวกกินกับน้ำพริกหรือลวกเป็นผักจิ้ม ผักเคียง	X	X
86	<i>Oxalis corniculata</i> L.	สับกบ	X		X	ยอดและใบอ่อนนำมาปรุงเป็นอาหาร	X	
87	<i>Passiflora foetida</i> L.	กะทกรก/ตำลึงทอง	X			ยอดอ่อนต้มสุกกินกับน้ำพริก ผลสุกกินเป็นผลไม้	X	
88	<i>Bambusa nutans</i> Wall. ex Munro	ไผ่บง	X		X	หน่อใช้เป็นอาหาร	X	X
89	<i>Dendrocalamus strictus</i> (Roxb.) Nees	ไผ่ตง	X		X	หน่อใช้เป็นอาหาร	X	X
90	<i>Gigantochloa albociliata</i> (Munro) Kurz	ไผ่ไร่	X		X	หน่อใช้เป็นอาหาร	X	X
91	<i>Thyrsostachys siamensis</i> Gamble	ไผ่รวก	X		X	หน่อใช้เป็นอาหาร	X	X

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
			F	C	I			
92	Sapindaceae	<i>Schleichera oleosa</i> (Lour.) Merr.			X	ผลสุกทานเป็นผลไม้ ผลดิบนำมาทำเส้นดำ	X	
93	Solanaceae	<i>Solanum torvum</i> Sw.	X			ผลอ่อนกินเป็นอาหารประเภทผัก หรือปรุงใส่แกงกับผักอื่น	X	X
94	Zingiberaceae	<i>Alpinia zerumbet</i> (Pers.) B. L. Burt & R. M. Sm.			X	ช่อดอกอ่อนกินเป็นผัก หัวใช้ประกอบอาหาร	X	X
95		<i>Curcuma sessilis</i> Gage	X		X	ช่อดอกอ่อนกินเป็นผัก หรือปรุงใส่แกงประกอบอาหาร	X	X
	พืชให้เนื้อไม้							
96	Annonaceae	<i>Cananga brandisiana</i> (Pierre) I. M. Turner	X			ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
97	Burseraceae	<i>Garuga pinnata</i> Roxb.	X			ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
98	Dilleniaceae	<i>Dillenia obovata</i> (Blume) Hoogland	X		X	ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
99	Dipterocarpaceae	<i>Cotylelobium lanceolatum</i> Craib	X			ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
100		<i>Dipterocarpus alatus</i> Roxb. ex G. Don	X		X	ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
101		<i>Shorea obtusa</i> Wall. ex Blume	X		X	ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
102		<i>Shorea siamensis</i> Miq.			X	ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
103	Fabaceae	<i>Cassia Fistula</i> L.	X			ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
104		<i>Erythrophleum succirubrum</i> Gagnep.				ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
105		<i>Milletia leucantha</i> Kurz var. <i>buteoides</i> (Gagnep.) P.K. Lôt	X			ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
106		<i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz			X	ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	

	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
				F	C	I			
107		<i>Sindora siamensis</i> Teijsm. ex Miq	มะค่าแต้	X		X	ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
108		<i>Xylia xylocarpa</i> (Roxb.) W. Theob.	แดง			X	ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
109	Fagaceae	<i>Quercus kerrii</i> Craib	ก่อแพะ	X			ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
110	Lamiaceae	<i>Gmelina arborea</i> Roxb.	ช่อ	X			ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
111	Lythraceae	<i>Lagerstroemia calyculata</i> Kurz	ตะแบก			X	ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
112	Malvaceae	<i>Mansonia gagei</i> J. R. Drumm. ex Prain	จันทน์	X			ใช้เนื้อไม้สร้างบ้าน เครื่องเรือน	X	
	พืชไม้ดอกไม้ประดับ								
113	Asparagaceae	<i>Dracaena cochinchinensis</i> (Lour.) S.C. Chen	จันทน์ผา		X	X	ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
114	Orchidaceae	<i>Aerides multiflora</i> Roxb.	มัลลแดง			X	ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
115		<i>Cymbidium aloifolium</i> (L.) Sw.	กะระร่อน	X		X	ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
116		<i>Dendrobium chrysotoxum</i> Lindl.	เอื้องคำ		X	X	ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
117		<i>Dendrobium lindleyi</i> Steud.	เอื้องผิง		X	X	ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
118		<i>Grammatophyllum speciosum</i> Blume	ว่านเพชรทิง		X	X	ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
119		<i>Paphiopedilum</i> sp.	รองเท้านารี			X	ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
120		<i>Phalaenopsis cornucervi</i> (Breda) Blume & Rohb. f.	เขากวางอ่อน		X		ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
121		<i>Rhynchosstylis gigantea</i> (Lindl.) Ridl.	ช้างกระ		X	X	ใช้เส้นไม้ดอกไม้ประดับ	X	

	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	แหล่งข้อมูล*			วิธีการใช้ประโยชน์ (1 = ใช้ในครัวเรือน, 2 = ขายเป็นรายได้เสริม)	1	2
				F	C	I			
122		<i>Rhynchosygis retusa</i> (L.) Blume	หางกระรอก		X	X	ใช้เป็นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
123		<i>Seidenfadenia mitrata</i> (Rchb. f.) Garay	เอื้องหนาวดพรหมณ์	X			ใช้เป็นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
124	Polypodiaceae	<i>Platyserium wallichii</i> Hook.	สายผ้าสีดำ	X	X	X	ใช้เป็นไม้ดอกไม้ประดับ	X	
	พืชอาหารสัตว์								
125	Malvaceae	<i>Sida acuta</i> Burm. f.	หญ้าขัดใบยาว	X			ลำต้นและใบเป็นอาหารสัตว์	X	
126	Poaceae	<i>Brachiaria mutica</i> (Forssk.) Stapf	หญ้าขน	X		X	ลำต้นและใบเป็นอาหารสัตว์	X	
127		<i>Hymenachne</i> sp.	หญ้าปล้อง	X			ลำต้นและใบเป็นอาหารสัตว์	X	
128		<i>Imperata cylindrica</i> (L.) Raeusch.	หญ้าคา	X			ลำต้นและใบเป็นอาหารสัตว์	X	

หมายเหตุ: แหล่งข้อมูล F เส้นทางสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน, C เดินทางชมชุมชน/ตลาดชุมชน, I การสัมภาษณ์

ภาพ 3

ตัวอย่างพรรณพืชที่ชุมชนใช้ประโยชน์: ก. สามสิบ, ข. หญ้าริแพร์, ค. หนอนตายหายาก

ก

ข

ค

ภาพ 3

ตัวอย่างพรรณพืชที่ชุมชนใช้ประโยชน์: ง. กระเจียวแดง, จ. ชายผ้าสีดา, ฉ. จันทน์ผา

ง

จ

ฉ

ภาพ 3

ตัวอย่างพรรณพืชที่ชุมชนใช้ประโยชน์: ช. ว่านเพชรหึง, ข. เอื้องหมวดพราหมณ์, ฉ. กะเรกะร่อน

ช

ข

ฉ

ภาพ 3

ตัวอย่างพรรณพืชที่ชุมชนใช้ประโยชน์: ญ. เขากวางอ่อน

ญ

ที่มา: กวินธร เสถียร, ถ่ายในช่วง 21 ธันวาคม 2559 ถึง 19 กรกฎาคม 2560

สรุปผลการศึกษา

ป่าชุมชนบ้านทุ่งลุยลาย มีพื้นที่ประมาณ 1,504.1 ไร่ มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณสมบูรณ์ อยู่ระหว่างดำเนินการจัดตั้งเป็นโครงการป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ สถานภาพปัจจุบันจึงยังเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติภูผาฝักหนาม พรรณพืชที่ชุมชนนำมาใช้ประโยชน์มี 128 ชนิด ใน 5 กลุ่มการใช้ประโยชน์คือ 1) พืชสมุนไพร 58 ชนิด 2) พืชอาหาร 37 ชนิด 3) พืชให้เนื้อไม้ 17 ชนิด 4) พืชไม้ดอกไม้ประดับ 12 ชนิด และ 5) พืชอาหารสัตว์ 4 ชนิด การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร ถูกนำมาใช้ประโยชน์หลากหลายชนิดมากกว่ากลุ่มอื่น แต่เป็นการใช้ในครัวเรือนเพื่อการรักษาโรคพื้นบ้านมากกว่าขายเป็นรายได้เสริม น่ากังวลว่า สามสิบและหญ้ารูปร่าง พบได้น้อยลงในเส้นทางสำรวจเนื่องจากคนต่างถิ่นเข้าไปเก็บหา เช่นเดียวกับว่านเพชรหึง กล้วยไม้ที่มีช่อดอกขนาดใหญ่ ราคาสูง ซึ่งไม่พบในเส้นทางสำรวจ แต่พบกระจายทั่วไปในชุมชน อย่างไรก็ตาม พรรณพืชกลุ่มนี้จะถูกใช้ประดับตกแต่งบ้านเรือนเท่านั้น ขณะที่กลุ่มพืชอาหารมีจำนวนผู้ใช้ประโยชน์มากที่สุด ทั้งในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริมตามฤดูกาลที่ไปให้ผลผลิต ข้อค้นพบสำคัญคือ ปัญหาการลักลอบตัดไม้ เนื่องจากพบเศษเปลือกไม้ รอยตัดฟันไม้ใหญ่ และซากไม้ซุงรอชักลาก ปัญหาดังกล่าวแสดงถึงการคุกคามฝ่าฝืนระเบียบข้อห้ามของป่า บทสรุปจากการใช้ประโยชน์พรรณพืชและปัญหาที่พบบนมาสู่ข้อเสนอแนะดังนี้

1) ควรดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน เพื่อสำรวจความหลากหลายของพรรณพืช สถานภาพการคุกคาม (threatened species) และการใช้ประโยชน์ครอบคลุมพืชที่ใช้ประโยชน์เชิงสังคม (social uses) ตามการจำแนกของ Cook (1995: 5) เช่น พืชเส้นใย พืชให้สี

ย้อม พืชอาหารของผึ้ง พืชในชนบประเพณี พิธีทางศาสนา และความเชื่อดั้งเดิม รวมถึงความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์ป่าเนื่องจากติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง

2) การวิจัยในระยะต่อไปควรพัฒนาฐานข้อมูลความรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่มีการใช้ประโยชน์จากความรู้ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เชื่อมโยงเป็นระบบเดียวกับหน่วยงานด้านพันธุกรรมพืช เป็นไปตามแนวพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตามกรอบแผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ 5 ปีที่ 6 (อพ.สธ., 2559: 6-7) ทั้งในระดับสากลยังสนับสนุนต่อเป้าหมายที่ 13 ของกลยุทธ์ทั่วโลกสำหรับการอนุรักษ์พืช (Global Strategy for Plant Conservation: GSPC) ซึ่งกล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น การประดิษฐ์คิดค้น การถือปฏิบัติที่สืบทอดตามประเพณีพื้นเมือง และท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพรรณพืชที่เกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิต ความมั่นคงทางอาหาร การดูแลสุขภาพอนามัยอย่างยั่งยืน ควรได้รับการส่งเสริมและดูแลรักษาอย่างเหมาะสม (Sharrock, 2012: 28)

3) การศึกษาเชิงพฤกษศาสตร์เศรษฐกิจ (economic botany) เพื่อใช้ประโยชน์ทางการค้า เนื่องจากความแพร่หลายและการส่งเสริมการใช้สมุนไพรในงานมหกรรมสมุนไพรแห่งชาติ ดังนั้น กรณี สามสิบ หนักริแพร่ แลงจ้อ และพืชสมุนไพรอื่นที่มีศักยภาพ รวมถึงว่านเพชรหึง จึงควรส่งเสริมให้เพาะปลูกในลักษณะที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศ อาทิ ระบบวนเกษตร (agroforestry) ควบคู่กับการอนุรักษ์

4) ความรู้จากการใช้ประโยชน์และชนิดพรรณพืชในท้องถิ่น นักวิจัยได้นำไปถ่ายทอดผ่านกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนบ้านทุ่งลุยลาย (กฟผ. อุบลรัตน์) เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2560 (ภาพ 4) และร่วมกันจัดทำป้ายสื่อความหมายเพื่อเรียนรู้พรรณพืชท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในระยะยาว จึงควรส่งเสริมการดำเนินงานสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน เช่น การเรียนการสอนให้เยาวชนมีจิตสำนึกอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช การนำพืชท้องถิ่นมาปลูกเพิ่มเติมตามกรอบแผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ 5 ปีที่ 6 (อพ.สธ., 2559: 7-8)

5) สำหรับชุมชน จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการจัดการและการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างจริงจัง ผู้นำชุมชนจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความตระหนัก โดยเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพและคุณประโยชน์ของพรรณพืชท้องถิ่นให้ประชาชนรับทราบ ผ่านการประชุมประชาคมหมู่บ้านรายเดือน หรือสอดแทรกในกิจกรรมอื่นที่ดำเนินการอยู่แล้ว เช่น การจัดการไฟป่า การบวชป่า และปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ รวมทั้งสอดส่องดูแลการลักลอบตัดไม้และการใช้ประโยชน์จนเกินขอบเขต

ภาพ 4

กิจกรรมให้ความรู้ด้านการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์พรรณพืชท้องถิ่น

ที่มา: กวินทร์ เสถียร

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรพรรณพืชของชุมชนในพื้นที่รอบเขื่อนจุฬาภรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ภายใต้แผนงานวิจัยของโครงการ อพ.สธ. บริเวณพื้นที่เขื่อนจุฬาภรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ ปี 2560 ขอขอบพระคุณ คณะผู้ปฏิบัติงาน อพ.สธ., อพ.สธ-กฟผ. และชาวบ้านทุ่งลุยลายทุกท่านที่สละเวลาให้ข้อมูลแก่งานวิจัย

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

“กฎกระทรวงฉบับที่ 538 (พ.ศ.2516) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507.”

2516. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 90 ตอนที่ 81: 227-228.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. 2560, 12 กรกฎาคม. “อธิบดีให้สัมภาษณ์เวทีเสวนา เรื่อง สร้างความรู้สมุนไพรหายาก.” เรียกใช้เมื่อ 9 มีนาคม 2561; จาก <<http://bit.ly/2GABow1>>.

กรมพัฒนาที่ดิน. 2560. “แผนที่สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ปี 2558.” [Computer File]. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กวินธร เสถียร, นิสาพร วัฒนศัพท์ และ เสวียน เปรมประสิทธิ์. 2555. “การใช้ประโยชน์ทรัพยากรพรรณพืช ของชุมชนในพื้นที่เขื่อนสิริกิติ์.” *วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน*, 5(1): 74-90.

กวินธร เสถียร. 2560, 7 ตุลาคม. “Research Gate: 13 ชุดโครงการกักงานอนุรักษ์พันธุกรรมพืช (อพ-สธ.มณ.).” เรียกใช้เมื่อ 9 มกราคม 2561; จาก <<http://bit.ly/2qP4EVF>>.

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ (อพ.สธ.). น.ป.ป. “ข้อมูลพรรณไม้.” เรียกใช้เมื่อ 5 มกราคม 2560; จาก <<http://bit.ly/2JUSK19>>.

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ (อพ.สธ.). 2556. “รายงานการดำเนินงานหน่วยงานร่วมสนองพระราชดำริ 2556 (ตุลาคม 2555-กันยายน 2556).”

กรุงเทพฯ: สำนักงาน อพ.สธ.

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.). 2559. “แผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ 5 ปีที่หก (ตุลาคม พ.ศ.2559-กันยายน พ.ศ.2564).”

กรุงเทพฯ: สำนักงาน อพ.สธ.

จอมใจ พัดดา [นามสมมติ]. 2560, 19 กรกฎาคม. “การใช้ประโยชน์ทรัพยากรพรรณพืช.” กวินธร เสถียร, ผู้สัมภาษณ์.

ชัยวัฒน์ ถาวรวงษ์, อุทิศ ภูอินทร์ และ พสุธา สุนทรห้าว. 2560. “การประยุกต์แนวคิดการเป็นหุ้นส่วน ต่อกันและการเริ่มจากฐานในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสะพานหิน อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท.” *วารสารวิจัย มสค สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*, 13(1): 39-51.

ชุมพล คุณวาสี. 2555. “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการสูญเสียความหลากหลายทางพันธุกรรมพืช,” น. 68-74. ใน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, *การจัดทำข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพที่มีการใช้ประโยชน์จากความรู้ตามชนบทนิยมประเพณี*. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

ชูศรี ไตรสนธิ. 2555. “การสูญเสียความหลากหลายของพืชพื้นบ้านในวัฒนธรรมภาคเหนือ เมื่อชุมชนเปลี่ยนไป,” น. 54-61. ใน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, *การจัดทำข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพที่มีการใช้ประโยชน์จากความรู้ตามชนบทนิยมประเพณี*. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

เต็ม สมิตินันท์ และวีระชัย ณ นคร. 2555. “พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน,” น. 35-40. ใน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, *การจัดทำข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพที่มีการใช้ประโยชน์จากความรู้ตามชนบทนิยมประเพณี*. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

เต็ม สมิตินันท์. 2557. *ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

ทองดี เลิศล้ำ [นามสมมติ]. 2560, 1 เมษายน. “การใช้ประโยชน์ทรัพยากรพรรณพืช.” กวินธร เสถียร, ผู้สัมภาษณ์.

เทียมหทัย ชูพันธ์. 2559. “ความหลากหลายของพรรณพืชในป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ เทศบาลตำบลเมืองใหม่โคกกรวด อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา.” *วารสารพฤกษศาสตร์ไทย*, 8(2): 201-218.

ธนิดา ชูบุญจันทร์, บ.ก. 2554. *เห็ดเป็นอาหารเพื่อสุขภาพ ตามภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สำนักการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.

ธวัชชัย สันติสุข. 2555. “คำกล่าวเปิดการประชุม.” ใน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- แวดล้อม, การจัดทำข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพที่มีการใช้ประโยชน์จากความรู้ตามชนบทธรรมเนียม ประเพณีฯ. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- นิพนธ์ อ่อนกัย. 2560, 1 เมษายน. “การใช้ประโยชน์ทรัพยากรพรรณพืช.” กวินธร เสถียร, ผู้สัมภาษณ์.
- บ้งอร ศรีพานิชกุลชัย, จินตนา จุลทัศน์ และ ทวีศักดิ์ ชิตเมธาโรจน์. 2551. การศึกษามาตรฐานและสารสำคัญจากพืชสมุนไพรในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยขอนแก่น พื้นที่เขื่อนจุฬาภรณ์ จังหวัดชัยภูมิ. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บุญชม ศรีสะอาด. 2555. การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- “พระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าภูซำผักหนาม ในท้องที่ตำบลทุ่งพระ ตำบลทุ่งนาเลา ตำบลห้วยยาง และตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ.2543.” 2543. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 117 ตอนที่ 98 ก: 16-18.
- พิชญ์ณัฏฐ์ แสนไชยสุริยา, เทวินทร์ วงษ์พระลับ, กฤตพล สมมาตย์, สุรเดช พลเสน และ บัญญัติ เหล่าไพบูลย์. 2555. “การสำรวจสัตว์ป่าในบริเวณโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ของเขื่อนจุฬาภรณ์.” *แก่นเกษตร ฉบับพิเศษ*, 40(2): 522-525.
- มูลนิธิมหาวิทยาลัยมหิดล. 2543. *สารานุกรมสมุนไพร*. บก. วงศ์สฤติย์ นัฏกุล, พร้อมจิต ศรีสัมพันธ์ และ สมภพ ประธานธรรมาภัย. 4 เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- รัชณี จันทร์เกษ, ไพโรจน์ ประมวล และพรชัย อุทัย. 2557. “ความหลากหลายของพรรณพืช สถานภาพและการกระจายพืชสมุนไพรของกลุ่มป่าภูพาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย.” *วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก*, 12(1): 17-30.
- วรชาติ โตแก้ว, ปิยะ โมกกุล, กรรณิการ์ ทองดอนเปียง, ถวิล แสนตรง และ วีรณัฐ วอนแก่นน้อย. 2556. “ความหลากหลายของพรรณพืช เห็ด และการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนบ้านโพทอง จังหวัดมหาสารคาม.” *วารสารพฤกษศาสตร์ไทย*, 5(2): 83-98.
- สมมาตร เพชรจอม [นามสมมติ]. 2560. “การใช้ประโยชน์ทรัพยากรพรรณพืช.” กวินธร เสถียร, ผู้สัมภาษณ์, 1 เมษายน และ 19 กรกฎาคม 2560.
- สัมฤทธิ์ มากสง. 2559. “ความหลากหลายของพืชอาหารของผึ้งในหมู่บ้านทิพย์ ตำบลชะแล อำเภอดงหลวง จังหวัดกาญจนบุรี.” *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*, 24(1): 76-86.
- สำนักงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2555. *พืชสมุนไพรและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ในชุดหนังสือ “สมุนไพร มั่งคั่ง ป่าดงเขา”*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลีนานาวิทยา.
- สำนักจัดการป่าชุมชน. 2558. *คู่มือการปฏิบัติงานตามแนวทางการจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้*. นครพนม: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. 2561, 22 กุมภาพันธ์. “เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาผึ้ง.” เรียกใช้เมื่อ 2 มีนาคม 2561; จาก <<http://bit.ly/2vhfYP5>>.
- สุธรรม อารีกุล และคณะ. 2552. *องค์ความรู้เรื่องพืชป่าที่ใช้ประโยชน์ทางภาคเหนือของประเทศไทย*. 3 เล่ม. เชียงใหม่: มูลนิธิโครงการหลวง.
- อบนันทน์ ไทยทอง. 2543. *กล้วยไม้เมืองไทย*. กรุงเทพฯ: บ้านและสวน.
- อภิชาติ ส่องแสงจันทร์, อังคณา อินตา และ ประสิทธิ์ วงศ์พัฒน์วงศ์. 2558. “การใช้ประโยชน์พืชพื้นบ้านโดยชาวพื้นเมืองและชาวลัวะ ในตำบลภูฟ้า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน.” *วารสารพฤกษศาสตร์ไทย*, 7(2), 115-132.

Translated Thai References

- Areekul, S., Indara, C., Thakeaw, S., & Nunthakaew, O. 2009. *Traditional Knowledge of Edible Wild Native Plants in Northern Thailand*. 3 Volumes. Chiang Mai: Royal Project Foundation.
- Chantraket, R., Pramual, P., & Uttaruk, P. 2014. “Floristic Diversity, Conservation Status and Distribution of Medicinal Plants in Phu Phan Forest Complex: Northeastern Thailand.” *Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine*, 12(1): 17-30.

- Choopan, T. 2016. "Plant Diversity in Conservation Community Forest, Muang Mai Kokkruat Subdistrict Municipality, Mueang District, Nakhon Ratchasima Province." *Thai Journal of Botany*, 8(2): 201-218.
- Community Forest Office, Thailand. 2015. *Guideline for Practice in Community Forest Project under Forest Department of Thailand*. Nonthaburi: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand.
- Department of Thai Traditional and Alternative Medicine. 2017, July 12. "An Interview with the General Director of Thai Traditional and Alternative Medicine Department." Retrieved March 9, 2018; from <<http://bit.ly/2GABow1>>.
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. 2017. *Biodiversity Information System Project from Traditional Uses of Medical Plants*. Bangkok: Ministry of Natural Resources and Environment.
- Khunboonchan, T., ed. 2011. *The Health Benefits of Mushrooms*. Bangkok: Department of Thai Traditional and Alternative Medicine.
- Khunwasi, C. 2012. "Social Change and Loss of Plant Genetics Diversity," pp. 68-74. In Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, *Biodiversity Information System Project from Traditional Uses of Medical Plants*. Bangkok: Ministry of Natural Resources and Environment.
- Land Development Department of Thailand. 2017. "Landuse Map in Tungluilai Sub-district, Kornasarn District, Chaiyaphum Province". [Computer File]. Bangkok: Ministry of Agriculture and Cooperatives, Thailand.
- Lertlam, T. [Pseudonym]. 2017, April 1. "Plant Utilization in Community Forest." Interviewed by G. Satean.
- Mahidol University Foundation. 2000. *Encyclopedia of Medicinal Plants*. Eds. W. Chuakul, P. Saralamp, & S. Prathanturarug. 4 Volumes. Third Edition. Bangkok: Amarin.
- Maksong, S. 2016. "Diversity of Bee Flora at Tipuya, Chalee, Thong Pha Phum, Kanchanaburi." *Journal of Sciences and Technology Thammasat University*, 24(1): 76-86.
- "Ministerial Regulation Issue No.538 (1973) Issued in Accordance with the National Reserved Forest Act 1964." 1973. *Government Gazette*, Volume 90, Number 81: 227-228.
- Onpai, N. 2017, April 1. "Plant Utilization in Community Forest." Interviewed by G. Satean.
- Petja, S. [Pseudonym]. 2017. "Plant Utilization in Community Forest." Interviewed by G. Satean, 1 April and 19 July 2017.
- Plant Genetic Conservation Project under the Royal Initiative of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn, RSPG. n.d. *Plants Database*. Retrieved January 5, 2017, from <<http://bit.ly/2JUSKI9>>.
- Plant Genetic Conservation Project under the Royal Initiative of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn, RSPG. 2013. *Report of implementing from a variety of institutes participated in RSPG Year 2013*. Bangkok: RSPG Office.
- Plant Genetic Conservation Project under the Royal Initiative of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn, RSPG. 2016. *RSPG Master Plan-stage 5 Year6 (October 2016-September 2021)*. Bangkok: RSPG Office.
- Project Initialed by His Majesty King Bhumibol, Khon Kaen University. 2012. *Medicinal Plants and Product Development in Book Series: Home Hug Moon Mung Pa Dong Hao*. Khon Kaen: Klangnana.
- "Royal Decree for Reserved Forest of Puu Sam Phak Nam in Thungphra Sub-District, Tungnaloa Sub-district, Huayyang Sub-district and Thungluilai Sub-district, Kornasarn District,

- Chaiyapum Province as Wildlife Sanctuary 2000.” 2000. *Government Gazette*, Volume 117, Number 98 Gor: 16-18.
- Sanchaisuriya, P., Vongpralub, T., Sommart, K., Pholsen, S., & Laopaiboon, B. 2012. “Wildlife Surveying in Plant Genetics Conservation Project under the Royal Initiation of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn of Juraphorn Dam.” *Khon Kaen Agriculture Journal*, 40(2): 522-525.
- Santisuk, T. 2012. “Open Remark,” pp. 40-42. In Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, *Biodiversity Information System Project from Traditional Uses of Medical Plants*. Bangkok: Ministry of Natural Resources and Environment.
- Satean, G. 2017, October 7. “Research Gate: 13 Project in RSPG-Naresuan University.” Retrieved January 9, 2018; from <<http://bit.ly/2qP4EVF>>.
- Satean, G., Wattanasap, N., & Premprasit, S. 2012. “Community Utilization of Plants in Sirikit Dam.” *Journal of Community Development Research*, 5(1): 74-90.
- Smittinand, T. 2014. *Thai Plant Names*. Bangkok: Forest and Plant Conservation Research Office, Thailand.
- Smittinand, T., & Na Nakorn, W. 2012. “Ethnobotany,” pp. 35-40. In Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, *Biodiversity Information System Project from Traditional Uses of Medical Plants*. Bangkok: Ministry of Natural Resources and Environment.
- Songsangchun, A., Inta, A., & Wangpakapattanawong, P. 2015. “Indiginous Plants Usage by Native and Lua Populations in Phu Fah Subdistrict, Bo Klua District, Nan Province.” *Thai Journal of Botany*, 7(2): 115-132.
- Sriphanitkulchai, B., Julathat, J., & Thitimetharoj, T. 2008. *Standards and Chemical Constituents of Plants in Plant Genetics Conservation Project as the Royal Initiation of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn of Khon Kaen University at Chulaporn Dam*. Khonkaen: Khon Kaen University.
- Srisa-art, B. 2002. *Basic Research*. Seven Edition. Bangkok: Suweriyasarn.
- Thaithong, O. 2000. *Orchids of Thailand*. Bangkok: Baanlaesuan.
- Thavornvatanayong, C., Kutintara, U., & Sunthornhao, P. 2017. “Partnership and Bottom-up Concept Application for Community Forest Management at the Sapanhin Sub-district, Nongmamong District, Chainat Province.” *SDU Research Journal Sciences and Technology*, 13(1): 39-51.
- Tokaew, W., Mokkamul, P., Thongdonpriang, K., Saentrong, T., & Wonkaonoi, W. 2013. “Diversity of Seed Plants and Mushrooms, and Utilization in Phon Thong Community Forest, Maha Sarakham Province.” *Thai Journal of Botany*, 5(2): 83-98.
- Trisonthi, C. 2012. “The Loss of Indigenous Knowledge on Traditional Plants in Northern Culture,” pp. 54-61. In Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, *Biodiversity Information System Project from Traditional Uses of Medical Plants*. Bangkok: Ministry of Natural Resources and Environment.
- Wildlife Conservation Office of Thailand. 2018, 22 February. “Pha Pung Wildlife Sanctuary.” Retrieved March 2, 2018; from <<http://bit.ly/2vhfYP5>>.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Abdul, A. M., et al. 2017. “Traditional Uses of Medicinal Plants Reported by the Indigenous Communities and Local Berbal Practitioners of Bajaur Agency, Federally Administrated Tribal Areas, Pakistan.” *Journal of Ethnopharmacology*, 198: 268-281.

- Alonso, E. B., Cockx, L., & Swinnen, J. 2018. "Culture and Food Security." *Global Food Security*, 17: 113-127.
- Cook, F. 1995. *Economic Botany Data Collection Standard*. Kent: Royal Botanic Gardens.
- Mao, S., Shen, Y., & Deng, H. 2018. "Multipurpose Plant Utilization in Ethnic Areas of Guizhou, Southwest China." *Ecological Indicators*, 90: 547-553.
- Sharrock, S. 2012. *Global Strategy for Plant Conservation: A Guide to The GSPC*. Richmond: Botany Gardens Conservation International.
- Sivasankari, B., Anandharaj, M., & Gunasekaran, P. 2014. "An Ethnobotanical Study of Indigenous Knowledge on Medicinal Plants Used by the Village Peoples of Thoppampatti, Dindigul District, Tamilnadu, India." *Journal of Ethnopharmacology*, 153(2): 408-423.

